

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Tereza Mádlová

**Situace srbských uprchlíků z Bosny a
Hercegoviny a Chorvatska v Srbsku
(2002 – 2012)**

Případová studie Grupa 484

Diplomová práce

Praha 2014

Autor práce: **Tereza Mádlová**

Vedoucí práce: **PhDr. Kateřina Králová, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2014**

Bibliografický záznam

MÁDLOVÁ, Tereza. Situace srbských uprchlíků Bosny a Hercegoviny a Chorvatska v Srbsku (2002 – 2012): Případová studie Grupa 484. Praha, 2014. 60 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Kateřina Králová, Ph.D.

Abstrakt

Práce se zabývá srbskými uprchlíky z Bosny a Hercegoviny a Chorvatska, kteří do Srbska odešli pod tlakem událostí odehrávajících se v oblasti Západního Balkánu v první polovině 90. let. Jejich počet přesáhl 500 tisíc. Zpočátku byl stát paralyzován vnitřními sociálními, politickými i ekonomickými problémy. Po roce 2000, kdy padl režim Slobodana Miloševiče, se nová vláda začala otázkou uprchlíků aktivně zabývat. Hledala koncept, který by jejich situaci nejlépe vyřešil. V roce 2002 si vymezila konkrétní cíle v rámci vládního dokumentu Národní strategie pro řešení otázky uprchlíků a vnitřně přesídlených osob. Řešení návratů do země původu, které srbská vláda původně podpořila, nicméně nenaplnilo původní očekávání, proto se posléze srbsští zákonodárci rozhodli více zaměřit na integraci uprchlíků do srbské společnosti.

Během období 2002 až 2012 se podařilo situaci stabilizovat a počet uprchlíků razantně snížit. Na tomto procesu se výrazně podílel také neziskový sektor. Diplomová práce se primárně zabývá právě úlohou neziskových organizací v tomto procesu. Případová studie konkrétně analyzuje činnost neziskové organizace Grupa 484, která se problematikou uprchlíků zabývala od úplného počátku a jejíž činnost měla zásadní dopad na řešení situace uprchlíků v Srbsku.

Abstract

This work deals with Serbian refugees from Bosnia and Herzegovina and Croatia, who had gone to Serbia under the pressure of events taking place in the Balkans in the first half of the 90th years. Their number reached over 500,000. Initially, the state

was paralyzed by internal social, political and economic problems. After 2000, the fall of Slobodan Milosevic's regime, the new government began to actively address the issue of refugees. They were looking for a concept that would best solve their situation. Finally in 2002, they found the way and defined the specific objectives of the government's in National Strategy for dealing with refugees and internally displaced persons. The returns to the country of origin that was expected to be the main solution did not accomplish according to plan, therefore, the government decided to focus on the integration of refugees into Serbian society.

During the period 2002-2012 Serbia has managed to stabilize the situation and to drastically reduce the number of refugees. High influence should be admitted also to nonprofit sector. The paper pointed out this fact. Case study analyzes the activity of Grupa 484, which dealt with the issue of the refugees from the very beginning and its work has had an impact on the solution of the refugee situation in Serbia.

Klíčová slova

Uprchlíci, Srbsko, návraty, integrace, nezisková organizace, případová studie, Grupa 484

Keywords

Refugees, Serbia, returns, integration, non governmental organisation, case study, Grupa 484

Rozsah práce: 114 032

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 6.1. 2014

Tereza Mádlová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala za cenné a užitečné rady vedoucí mé diplomové práce, paní PhDr. Kateřině Králové, Ph.D.

Obsah

ÚVOD	2
1. SRBSKO A OTÁZKA UPRCHLICTVÍ	8
1.1 Migrace	8
1.2 Mezinárodní právní rámec	9
1.3 Srbský právní rámec	10
1.4 Geneze problému srbských uprchlíků	13
1.5 Řešení uprchlické krize	15
1.5.1 Návraty	16
1.5.2 Kolektivní centra	19
2. NEZISKOVÝ SEKTOR A NEZISKOVÉ ORGANIZACE V SRBSKU	22
2.1 Teorie a koncepce neziskového sektoru	22
2.2 Neziskové organizace v Srbsku	24
2.3 Neziskové organizace zabývající se otázkou uprchlictví v Srbsku	26
2.4 Grupa 484	28
3. NEZISKOVÁ ORGANIZACE GRUPA 484	32
3.1 Struktura organizace – sekce Grupa 484	32
3.2 Jednotlivé projekty a jejich zaměření	35
3.2.1 Uprchlíci a vnitřně přesídlené osoby	35
3.2.2 Mládež	39
3.2.3 Migrace, neziskový a občanský sektor	40
3.2.4 Sociální podnikání	42
3.2.5 Romové	42
3.3 Národní strategie pro snížení chudoby	43
3.4 Finanční zázemí organizace	45
3.4.1 Výroční zprávy	46
3.4.2 Donátoři a partneři	47
3.5 Obraz veřejné prospěšnosti	50
ZÁVĚR	53
SUMMARY	57
POUŽITÁ LITERATURA	58

Úvod

Válka v Jugoslávii v první polovině 90. let spustila řetězec událostí, které měly zásadní vliv na následnou migraci v regionu a změnu demografického rozložení na Balkáně. Poměrně velká část etnických Srbů během konfliktu mezi lety 1992 až 1995 uprchla z Chorvatska a Bosny a Hercegoviny nebo dobrovolně odešla do Srbska. Kvůli nacionalistické politice tehdejšího prezidenta Slobodana Miloševiče zůstala země v následujících letech v mezinárodní izolaci a ve finančním i společenském rozkladu. Mezi Srbskem a jeho jižní provincií Kosovem navíc narůstalo napětí, kvůli němuž se zde postupně schylovalo k dalšímu etnickému konfliktu. V sousední Bosně a Hercegovině bylo v roce 1995 na základě Daytonské mírové dohody vytvořeno nové soustátí, které se skládalo z chorvatsko-muslimské Federace Bosna a Hercegovina a ze Srby obývané Republiky srbské. Původně velmi etnicky rozmanitá oblast ztratila část svého specifického charakteru, který byl pro ni již po dlouhá staletí určující. Chorvatsko opustila v různě silných vlnách velká většina srbského obyvatelstva ze Slavonie a především z oblasti Krajiny. Po ukončení konfliktu přední chorvatští politici dokonce dál otevřeně podporovali etnicky homogenní stát a bránili návratu chorvatských Srbů zpět do jejich vlasti. Jugoslávie - symbol mírumilovné a multietnické Evropy - se definitivně rozpadla. Nově vzniklé státy musely po válce aktivně čelit novým problémům, z nichž dodnes nejsou mnohé ani zdaleka vyřešeny.

Na konci roku 1995 se Srbsko stalo cílem více než půl milionu uprchlíků z Bosny a Hercegoviny a Chorvatska; při dalším konfliktu s kosovskými Albánci v roce 1999 navíc do Srbska uprchlo dalších zhruba 200 tisíc Srbů z Kosova.¹ Zpočátku jim srbská vláda poskytovala humanitární pomoc ve formě bydlení a stravy. Složitou situaci ulehčoval fakt, že se mnozí běženci uchýlili ke svým známým nebo rodinám. V letech 1996 až 1999 však stát nedisponoval dostatečnými prostředky, kterými by situaci uprchlíků dokázal řešit. Problém se naopak kvůli vnitřnímu konfliktu s Kosovem ještě více prohloubil. Až změna politického klimatu v roce 2000, kdy byl svržen režim Slobodana Miloševiče a tento politik byl postaven před haagský tribunál, přinesla chorvatským a bosenským imigrantům vyhlídky na lepší budoucnost.

Nové srbské vládě se v roce 2002 podařilo vypracovat a následně schválit koncept trvalého řešení situace uprchlíků a vnitřně přesídlených osob pod názvem Národní strategie pro řešení otázky uprchlíků a vnitřně přesídlených osob (*Nacionalna*

---

¹ UNHCR, Global Report Serbia 2000 - 2012, <http://www.unhcr.org>.

strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica).² Tehdejší političtí představitelé se konečně shodli na prioritách a našli konsensus, kterým se budou v této záležitosti ubírat. Strategie nabízela dvě možnosti přístupu k otázce uprchlictví: integraci nebo repatriaci (proces navrácení do místa svého původu). Po dlouhých jednáních nakonec zvítězila první varianta. Repatriace se totiž po zkušenostech z Bosny a Hercegoviny a nakonec i z Chorvatska neosvědčila. Díky ní se podařilo uvést do pohybu proces začleňování uprchlíků do srbské společnosti. V Srbsku postupně docházelo k poměrně markantnímu snížení počtu osob se statutem uprchlíka. Dnes se jejich počet pohybuje kolem 57 tisíc.³

Na řešení problémů uprchlictví a snížení počtu běženců měly obrovský podíl mezinárodní a národní organizace. Vedle celosvětově působících organizací, jako je *United Nations High Commissioner for Refugees* (UNHCR), přispěly do velké míry i místní srbské organizace. Jednou z nich je *Grupa 484*, která v Srbsku působí od roku 1995 a která se zde významně zasadila o zlepšení postavení uprchlíků.

Ještě v roce 2008 bylo Srbsko organizací *United Nations High Commissioner for Refugees* zařazeno mezi pět zemí světa, jejíž uprchlická situace a společenské postavení vnitřně přesídlených osob vyžadují zapojení a spolupráci více mezinárodních a regionálních subjektů. Dnes se už ovšem otázka uprchlíků z Bosny a Hercegoviny a Chorvatska neřadí mezi hlavní politická témata.⁴ Vláda se momentálně mnohem více zaměřuje na vyřešení otázky početné skupiny vnitřně přesídlených osob z Kosova a především se musí vyrovnávat s odlivem mladých a kvalifikovaných sil do zahraničí (*brain drain*) a ekonomickou emigrací způsobenými mimo jiné vysokou nezaměstnaností.⁵

Předkládaná práce se zaměřuje na srbské uprchlíky z Chorvatska a Bosny a Hercegoviny jakožto na nejpočetnější a nejzranitelnější skupinu, která se na území Srbska v daném období vyskytovala. Ostatní migranti budou v práci reflektováni jen okrajově. Hlavním sledovaným obdobím jsou léta 2002 až 2012. Časové ohraničení se odvíjí od vydání Národní strategie pro řešení otázky uprchlíků a vnitřně přesídlených osob, která změnila celkový přístup k analyzované problematice. Následující text

² Odbor vlade Republiky Srbije. Staženo 2.2.2013.

<http://www.minrzs.gov.rs/doc/porodica/strategije/Nacionalna%20strategija%20-%20izbegla%20i%20interno%20raseljena%20lica.pdf>

³ UNHCR (Statistical snapshot 2013). Staženo 2.10. 2013. <http://www.unhcr.org/pages/49e48d9f6.html#>.

⁴ „Forced migration in Serbia“, Migration citizenship education, <http://migrationeducation.de/26.0.html>.

⁵ „Serbs top asylum seekers in Germany“, BalkanInsight, <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbs-top-asylum-seekers-in-germany>, staženo 20.11 2013.

nicméně reflektuje také období od roku 1995 do 2002, během kterého docházelo k důležitým politickým i sociálním proměnám, a na projekty přesahujících až do současnosti.

Jedním ze stěžejních témat této práce je situace v neziskovém sektoru v Srbsku se zaměřením na činnost neziskové organizace *Grupa 484*. Vedle dlouhodobě působících a etablovaných mezinárodních organizací, jako je *UNHCR*, *Danish Refugee Council* a dalších,⁶ se zařadila mezi vůbec první iniciativy, které utečencům začaly pomáhat. Zpočátku poskytovala humanitární pomoc uprchlíkům přicházejícím do Srbska, ale též v postkonfliktních oblastech Bosny a Hercegoviny a především Chorvatska. Později se její spektrum aktivit rozrostlo o psychoterapeutické a právní služby nebo zajišťování volnočasových aktivit pro děti a mládež. V posledních letech se zaměřuje především na témata migrace. Tato organizace dlouhodobě poukazuje na palčivé a stále opomíjené společenské problémy, jako je chudoba, lidská práva či stav demokracie v Srbsku.

Díky dlouhodobému působení na poli migrace a zkušenostem s intenzivní prací v terénu, kterou *Grupa 484* navíc doplnila o množství analýz a dat, si tato organizace získala nejen důvěru srbských vládnoucích politických stran, ale i mezinárodní renomé. V roce 2003 se podílela na tvorbě Strategie pro snížení chudoby (*Strategija za smanjenje siromaštva*), do které prosadila kategorii uprchlík jako skupinu ohroženou chudobou. Dodnes úzce spolupracuje s tzv. Komisariátem pro uprchlíky (*Komesarijat za izbeglice*), jehož náplní je evidence a dohled nad uprchlíky. Přestože se na procesu zprostředkování pomoci uprchlíkům podílelo mnoho neziskových organizací, rozhodla jsem se v této práci nakonec zaměřit hlavně na činnost neziskové organizace *Grupa 484*. Hlavním důvodem jsou její dlouholeté zkušenosti a projektové i programové zaměření. Data a analýzy, které po dobu svého působení zpracovala, jsou spolu s vládními zdroji v souvislosti s problematikou uprchlíků citovány velmi často, přičemž jsou uváděny jako relevantní zdroj informací. *Grupa 484* je navíc jediná organizace, která se migrací a uprchlíky v Srbsku zabývá takto komplexně.

Na základě dostupných materiálů lze činnost *Grupa 484* označit za „příklad dobré praxe“. Právě tuto tezi bych ráda dokázala v případové studii, v níž se zároveň budu následně snažit podat ucelený pohled na strukturu, programovou činnost

---

⁶ Další neziskové organizace jsou reflektovány v kapitole Neziskové organizace zabývající se otázkou uprchlictví v Srbsku.

organizace, její zapojení do politických aktivit a také zhodnotit její transparentnost, udržitelnost projektů, apolitičnost a celkové fungování organizace.

Text je rozdělen do tří částí. První kapitola se týká obecné problematiky migrace a situace bosenských a chorvatských Srbů před příchodem a po příchodu do Srbska. V této kapitole jsou krátce nastíněny typy migrace a definován pojem uprchlíka a vnitřně přesídlené osoby. Postavení uprchlíka je dále detailněji reflektováno v mezinárodním a srbském právním rámci. Vývoji a přiblížení základních údajů týkajících se přímo srbských běženců z Chorvatska a Bosny a Hercegoviny se věnuje třetí podkapitola, která blíže analyzuje jejich situaci před a po útěku ze země původu. Poslední podkapitola uvádí tři hlavní možné postupy, které se uprchlíkům v Srbsku daném období nabízely, a přibližuje téma kolektivních center.

Druhá kapitola se zabývá obecným konceptem neziskového sektoru. Blíže specifikuje, jak nezisková organizace vzniká a jaké jsou podmínky pro její založení. Zároveň se snaží ukázat, jak je nezisková organizace obecně vnímána a jaká kritéria by měla splňovat. Jednotlivé podkapitoly se již zaměřují na konkrétní neziskové organizace působící v Srbsku a na samotnou organizaci *Grupa 484* a její historii. Ve zkratce také mapuje její dosavadní činnost.

Závěrečná kapitola je případovou studií, která se soustředí na detailní analýzu struktury a fungování *Grupa 484* a konkrétní projekty, které realizuje. Jako základní zdroj zde slouží výroční zprávy, projekty a informace dostupné z webových stránek organizace. Podkapitoly se zaměřují na strukturu a projekty. Zvláštní podkapitola je věnována Strategii pro snížení chudoby, na jejímž vytváření se *Grupa 484* podílela. V závěru případové studie se věnuje veřejné prospěšnosti této organizace. Zároveň se snažím detailněji zhodnotit výsledky její činnosti v daném období.

První a druhá část práce je empirickou analýzou. Tato metoda je založená nejprve na shromáždění faktů a dat, následně na popisu a klasifikaci sesbíraných informací. Analýza se detailně věnuje situaci uprchlíků v Srbsku a srbskému neziskovému sektoru. Ve třetí části práce jsem se rozhodla pro analýzu neziskové organizace *Grupa 484* metodou případové studie. V rámci této kvalitativní metody půjde o tzv. *single case study* (druhá z možností je *multiple case study*, která předpokládá analýzu více než jednoho subjektu), přičemž použiji deskriptivní přístup.⁷ Případová studie zachytí *Grupa 484* v jejím reálném kontextu (organizace, jednotlivce,

---

⁷ Robert K. Yin, *Case study research: Design and Methods*, California: SAGE Publications, 2009, s. 138 – 140.

společnosti a jiné), který bude analyzován ve své celistvosti a charakterizován na základě vybraných aspektů. Cílem je popsat daný subjekt co nejpodrobněji a poznat jeho vnitřní souvislosti. Výběr subjektu není podmíněn určitou zvláštností nebo obecností, ale důvodem je právě případ sám. Podrobná analýza může poukázat na příklad dobrého fungování stejně jako na nedostatky, které je naopak nutné zlepšit.⁸ Primárním zdrojem pro analýzu činnosti organizace jsou projekty realizované mezi lety 2002 a 2012 a jejich dílčí aspekty. V práci bude na základě dostupných materiálů hodnocena úspěšnost organizace; především z jakého důvodu se organizace *Grupa 484* jeví jako fungující nezisková organizace a jaké jsou její postupy.

V práci jsou do velké míry využita data a analýzy předních mezinárodních i srbských organizací, které se zabývají problematikou migrace a uprchlictví. Mezi ty zahraniční se řadí zejména *United Nations High Commissioner for Refugees* a *Danish Refugee Council*. Na jejich internetových stránkách jsou uveřejněny výroční zprávy, policy papery, reporty, statistiky, krátké mediální zprávy a dokumenty z období zahájení činnosti UNHCR v Srbsku.⁹

Ze srbských zdrojů lze čerpat bližší informace o počtu uprchlíků, celkovém vývoji jejich situace a dalších specifikách migrační problematiky z odborných publikací vycházejících z terénního výzkumu a z práce neziskových organizací. Přední srbská nezisková organizace, která taková data poskytuje, je *Grupa 484*. Na vládní úrovni se tímto tématem zabývá přímo vládní úřad tzv. Komisariát pro uprchlíky, na jehož webových stránkách jsou dostupné další detailní údaje o lokálních plánech pro uprchlíky, poskytování azylu migrantům, možnosti návratů a integračních programech pro stávající uprchlíky.¹⁰

Teoretický rámec věnující se neziskovému sektoru se opírá o publikaci vydanou v roce 2001 Jaroslavem Reškořikem a kolektivem s názvem *Organizace neziskového sektoru*¹¹ a článkem srbského autora Žarka Paunoviće *Neprofine organizacije – prilog pojmovnom razjašnjenju*.¹² Zdrojem pro metodologický základ k případové studii se stala publikace od Roberta K. Yina *Case study research: Design and Methods* z roku 2009.¹³ V českém prostředí se tématu věnovala dílčím způsobem pouze diplomová práce

⁸ Ibid.

⁹ UNHCR, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home>
Danish refugee council, <http://www.drc.dk/home>.

¹⁰ Komesariát za izbeglice, www.kirs.gov.rs.

¹¹ Jaroslav Reškořik a kolektiv, *Organizace neziskového sektoru: Základy ekonomiky, teorie a řízení*, Praha: Ekopress 2001.

¹² Žarko Paunović, „*Neprofine organizacije . prilog pojmovnom razjašnjenju*“, FNP Godišnjak br. 6, 2011.

¹³ Robert K. Yin, *Case study research: Design and Methods*, California : SAGE Publications, 2009.

Kristýny Fialové, která byla obhájena na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 2006. V práci pod názvem *Uprchlíci z Bosny a Hercegovina a Chorvatska a vnitřně přesídlené osoby z Kosova – „Integrace do společnosti,“*¹⁴ se autorka zaměřila především na míru integrace těchto osob do společnosti. Stěžejní část v ní tvoří rozhovory s uprchlíky v kolektivních centrech, na kterých autorka demonstruje úspěšnost jejich začlenění do srbské společnosti. Část těchto informací byla využita i v mé diplomové práci.

---

¹⁴ Kristýna Fialová, *Uprchlíci z Bosny a Hercegoviny a Chorvatska a vnitřně přesídlené osoby z Kosova – Integrace do společnosti*, Univerzita Karlova Praha, Filozofická fakulta, 2006.

1. Srbsko a otázka uprchlictví

1.1 Migrace

K migraci mezi jednotlivými částmi světa dochází už po tisíciletí, ve 20. a 21. století se nicméně výměna obyvatel díky globálnímu propojování světa na politické, ekonomické i společenské úrovni značně urychlila a výrazně znásobila. Téma migrace je dnes pevnou součástí běžných vládních agend a problematice uprchlictví nebo situaci vnitřně přesídlených osob se věnují mnohé mezinárodní i národní organizace.¹⁵

Podle základních definicí je migrant osobou, která je z ekonomických, sociálních, politických či enviromentálních důvodů nucena přemístit se na jiné místo. Jeho rozhodnutí může být dobrovolné a svobodomyšlné nebo nedobrovolné, když ho k odchodu z místa nutí vnějších okolností (například válka nebo hrozba pronásledování). K druhé variantě označované jako nucená migrace dochází, jsou-li etnický původ, náboženské vyznání, politické přesvědčení nebo příslušnost jedince k sociální skupině překážkami k tomu, aby vedl ve své zemi „běžný“ život. Za běžný život je považován stav, v němž nejsou porušována základní lidská práva a svobody a nedochází k žádné formě diskriminace. Do kategorie nucených migrantů patří také osoby zasažené ničivými přírodními katastrofami, které se z materiálních i enviromentálních důvodů nemohou vrátit do místa svého původu.¹⁶

Na základě dvou kritérií dělíme migranty na tzv. vnitřně přesídlené osoby (tedy jedince, jež při hledání útočiště nepřekročily hranici země) a uprchlíky, kteří ze země svého původu utekli do zahraničí. Násilně přesídlení narozdíl od například ekonomických migrantů, kteří se rozhodli změnit pobyt a zajistit si tak lepší život, musí odejít, aby si zachránili vlastní život.¹⁷

Během občanského konfliktu odehrávajícího se na Západním Balkáně v 90. letech byli obyvatelé na základě svého etnického původu vyháněni ze svých domů a celých oblastí, tedy cíleně vysídlováni. Kvůli značnému úsilí o homogenizaci regionu se zvedla početná uprchlická vlna směřující do zahraničí a také počet migrantů hledajících

¹⁵ Bade, K.J. : *Evropa v pohybu – Evropské migrace dvou staletí*. Praha, NLN, 2005.

¹⁶ „What is forced migration?“, Forced migration online, <http://www.forcedmigration.org/about/whatisfm/what-is-forced-migration>, staženo 12.10 2013.

¹⁷ Ibid.

bezpečí vně své země. Příkladem takové migrace byl i příchod Srbů z Chorvatska a Bosny a Hercegoviny do Srbska.¹⁸

1.2 Mezinárodní právní rámec

Základní práva a postavení uprchlíků definovala v roce 1951 mezinárodní Úmluva o právním postavení uprchlíků (platná od roku 1954), která vznikla na půdě OSN a podepsalo ji 144 států. Tento dokument určil práva migrantům, kteří se po 2. světové válce ocitli rozptýlení po Evropě daleko od svých domovů. Obsahoval všeobecnou definici uprchlíka a definoval vztah mezi uprchlíkem a hostitelskou zemí, včetně povinností a práv obou těchto stran.¹⁹

Uprchlík byl Úmluvou vymezen jako osoba nacházející se mimo svoji vlast, která odešla z obavy před pronásledováním z náboženských, rasových nebo národnostních důvodů, z důvodu příslušnosti k určitým sociálním vrstvám nebo kvůli odlišným politickým názorům. Tato úmluva dále stanovila, že uprchlík nesmí být vrácen do země svého původu, pokud hrozba pronásledování trvá (tzv. princip *non-refoulement*). Někteří osoby (například váleční zločinci) nemohli status uprchlíka získat vůbec.²⁰

Vzhledem k migračním krizím, ke kterým docházelo od poloviny 40. let (byly způsobeny poválečnými přesuny do měst, deportacemi německého obyvatelstva, dekolonizací v Africe, migrací ze zaostalých částí Evropy do průmyslových zemí, občanskými válkami), se začala zvyšovat potřeba vytvořit dohody, které by časově i geograficky omezenou působnost Úmluvy z roku 1951 rozšířily a zevšeobecnily. Tato Úmluva se totiž vztahovala pouze na evropské uprchlíky, kteří nabyli uprchlického statusu před 1. lednem 1951. Pod tlakem událostí, kdy se počet běženců rychle rozrůstal, byl v roce 1967 přijat tzv. Protokol týkající se právního postavení uprchlíků, v němž byla zmíněná kritéria upravena. Podepsalo jej 145 států a mimo jiné například definoval, kdy uprchlík pozbývá svého uprchlického statusu.²¹

¹⁸ „Refugees from Croatia and Bosnia and Hercegovina, Intenally Displaced Persons from Kosovo and Metohija, Returnees from Western Europe and Asylum seekers in Serbia“, Migration education, <http://migrationeducation.de/26.0.html>, staženo 12.8. 2013.

¹⁹ Úmluva o právním postavení uprchlíků, 1951. Staženo 3.5. 2013. <http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/zakladni-informace/pravni-dokumenty/mezinarodni-uprchlicke-pravo.html>.

²⁰ „What is forced migration?“, Forced migration online, <http://www.forcedmigration.org/about/whatisfm/what-is-forced-migration>, staženo 12.10 2013.

²¹ Protokol týkající se právního postavení uprchlíků, 1967. Staženo 3.5. 2013. <http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/zakladni-informace/umluvy/umluva-o-uprchlicich.html>.

Na Úmluvu z 1951 a Protokol z 1967 postupně navázaly další normy, které opět konkretizovaly a zúžily vymezení pojmu uprchlíka. První z nich se stala Úmluva Organizace africké unie z roku 1969, která upřesnila definici uprchlíka na osobu, která odešla „z důvodů agrese vnější síly, okupace, dominance cizí nadvlády nebo případů vážného narušení společenského pořádku v části země či v celé zemi původu a občanství uprchlíka.“²² Za druhou významnou dohodu lze považovat Kartagenskou deklaraci z roku 1984, která pokračovala v definici uprchlíků jako osob „...jejichž životy, bezpečnost nebo svoboda jsou ohroženy obecným násilím, agresí vnější síly, vnitřními boji, masovým porušováním lidských práv nebo jinými okolnostmi, které vážně narušují společenský pořádek.“²³

Stěžejní roli v otázkách migrační problematiky a uprchlíků získala organizace UNHCR - *United Nations High Commissioner for Refugees*, která při OSN od roku 1950 koordinuje a řídí mezinárodní aktivity spojené s porušování práv uprchlíků. V jejím čele stojí Vysoký komisař pro uprchlíky. Organizace působí ve více než 125 zemích světa, v nichž poskytuje pomoc uprchlíkům, vnitřně přesídleným osobám, lidem bez státního občanství a osobám hledajícím azyl. Podporuje a podílí se například na návratech uprchlíků do země původu a asistuje migrantům při přesídlení do třetí země.²⁴ Její činnost ve spolupráci s dalšími organizacemi významně ovlivňuje politiky národních států a přístup k problematice migrantů obecně.

1.3 Srbský právní rámec

Srbská vláda na komplikovanou uprchlickou situaci v regionu zareagovala už v roce 1992 schválením Zákona o uprchlících (*Zakon o izbeglicama*). Za uprchlíky byli považováni všichni „Srbové a občané jiných národností, kteří byli v důsledku nátlaku chorvatských orgánů nebo orgánů jiných republik pod hrozbou genocidy, jakož i pronásledování a diskriminace nebo kvůli své náboženské a národnostní příslušnosti či politickému přesvědčení, přinuceni opustit svůj domov v těchto republikách a uprchnout do Republiky Srbsko.“²⁵ Takové vymezení uprchlíka bylo velmi etnocentrické. Označovalo za uprchlíky primárně Srby, kteří přehali před chorvatskými nebo jinými armádami. Musíme však vzít v úvahu fakt, že do Srbska v tomto období mířili právě srbští běženci a navíc v srbské společnosti do značné míry eskaloval nacionalismus.

²² Úmluva Africké Unie, 1969, dostupné na <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36018.html>.

²³ Kartagenská deklarace, 1984, dostupné na <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36ec.html>.

²⁴ UNHCR, „Co děláme“. Staženo 16.9. 2013. <http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/index.html>.

²⁵ Zakon o izbeglicama, 1992. Staženo 10.5. 2013. http://www.kirs.gov.rs/docs/Zakon_o_izbeglicama.pdf.

Záležitosti uprchlíků začal podle nového zákona spravovat tzv. Komisariát pro uprchlíky (*Komesarijat za izbeglice*), který centrálně zajišťoval evidenci běženců na srbském území a zabezpečoval jim ubytování a stravu do doby, než se budou moci vrátit zpět do země svého původu. Stát uprchlíkům zaručil právní ochranu a poskytoval pomoc ve formě dočasné zdravotní péče a základního materiálního zajištění. Uprchlíci měli po dobu pobytu právo na zaměstnání a vzdělání. Každý evidovaný běželec obdržel uprchlickou legitimaci, kterou se prokazoval se místo občanského průkazu, pasu či řidičského průkazu. Tento průkaz vydávalo Ministerstvo vnitra právě na základě informací shromážděných v kancelář Komisariátu. Na evidenci uprchlíků spolupracovaly s Komisariátem coby centrální institucí regionální úřady (radnice, obecní úřady a další), na nichž byl vždy jeden zaměstnanec pověřen správou agendy spojenou výhradně se záležitostmi uprchlíků rozmístěných v dané lokalitě. Přímo pomoc mohl vedle vlády poskytovat mezinárodní subjekt Červený kříž (*Red Cross*) a jiné humanitární a církevní organizace zastupující například srbskou pravoslavnou církev, ale také občané, kteří chtěli podat pomocnou ruku lidem v nouzi.²⁶

Náklady na zajištění adekvátních životních podmínek uprchlíků hradila Republika Srbsko ze státního rozpočtu, případně z darů, veřejných sbírek nebo peněz, které získala z jiných legitimních zdrojů v souladu s platnými zákony. Komisariát také stanovil, kdy stát přestává poskytovat materiální nebo finanční formu pomoci (například když se uprchlík zaměstná či jiným způsobem dosáhne minimálního příjmu, případně když obdrží materiální pomoc od humanitární či jiné organizace) a v jakém případě může být status uprchlíka odebrán (například při úmyslném zatajování nových skutečností, při uvedení chybných údajů apod.).²⁷

Kromě Zákona o uprchlících byly přijaty dvě vyhlášky: roku 1992 Vyhláška o zabezpečení uprchlíků (*Uredba o zbrinjavanju izbeglica*)²⁸ a o tři roky později mladší Vyhláška o způsobu zabezpečení vyhnaných osob (*Uredba o načinu zbrinjavanja prognanih lica*)²⁹, které stanovovaly způsob a rozsah poskytování pomoci při zajišťování uprchlíků a postup při přiznávání jejich statusu.

K další legislativní změně ovšem došlo až po pádu prezidenta Slobodana Miloševića. Zákon o občanství (*Zakon o državljanstvu Republike Srbije*) vydaný v roce 2004 zjednodušil proces integrace uprchlíků do společnosti. Na základě článku 23 se

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Službeni glasnik RS⁴, č. 20/92.

²⁹ Službeni glasnik RS⁴, č. 47/95.

občanem Republiky Srbsko může (bez ztráty jiného občanství) stát příslušník srbské národnosti, který v Srbsku nemá trvalé bydliště, za následujících podmínek: je starší věku 18 let a podepíše prohlášení, že považuje Republiku Srbsko za svoji zemi.³⁰

O jednotný postup v otázce uprchlictví projevíly zájem také zbylé dvě válkou zasažené země, Chorvatsko s Bosnou a Hercegovinou. Na základě kolektivní iniciativy tak ve spolupráci se Srbskem byla uzavřena mezi vládami Srbska, Chorvatska a Bosny a Hecegoviny v roce 2005 Sarajevská deklarace. Tato dohoda měla usnadnit návraty uprchlíků do země původu, popřípadě jejich lokální integraci. Zároveň předpokládala další vzájemnou spolupráci a výměnu informací o situaci uprchlíků v signatářských zemích. Přestože se jednalo o důležitý krok na poli mezinárodní spolupráce, tento projekt nezaznamenal mnoho úspěchů. Většina bodů zůstala kvůli obecnému nezájmu spíše na papíře.³¹

Doposud nejnovější legislativou týkající se uprchlíků je Zákon o změnách a doplňcích zákona o uprchlících (*Zakon o izmenama i dopunama zakona o izbeglicama*) z roku 2010, který zakotvuje a konkretizuje povinnosti srbské vlády při řešení otázky bydlení. Podle zákona by měly být uprchlíkům poskytnuty státní nemovitosti buď k pronájmu na dobu určitou, nebo s možností odkupu.³² Do roku 2010 bylo postaveno přibližně 3 tisíce náhradních bytů a domů, 85 procent ovšem vzniklo v rámci donátorského programu italské vlády. Přibližně 530 rodin nemůže tyto byty odkoupit, ale pouze si je pronajímat. Problémem je finanční účast zahraničních donátorů, na které se Zákon o změnách a doplňcích zákona o uprchlících nevztahoval. Vláda tak nyní musí s donory nejprve vyjednat podmínky, za jakých bude nemovitosti Srbům schopna prodat.³³

Zákon také stanovuje, že stát může přidělit uprchlíkům prostředky na vybudování domu koupí potřebného materiálu nebo přímo koupit venkovské stavení se zahradou. Ti, jenž jsou alespoň částečně finančně samostatní, mohou využít možnosti

---

³⁰ Zákon o državljanstvu Republike Srbije, 2004. Staženo 22.4. 2013, http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_drzavljanstvu_republike_srbije.html.

³¹ „Ništa od Sarajevske deklaracije“, Radio Slobodna Evropa, <http://www.slobodnaevropa.org/content/article/1337660.html>, staženo 20.11. 2013.

³² Zákon o izmenama a dopunama zakona o izbeglicama, 2010. Staženo 9.9. 2013, http://www.politickiforum.org/dokumenta/36_Predlog_zakona_o_izmenama_i_dopunama_zakona_o_izbeglicama_2010.pdf.

³³ „Humanitarni stanovi na Strelistu za otkup ili ne?“, Radio i televizija Pančevo, <http://rtvpancevo.rs/Vesti/Lokal/humanitarni-stanovi-na-strelistu-u-rukama-drzave.html>, staženo 5.10. 2013.

výhodných účelových půjček. Seniorům, invalidům a nemocným, kteří nemůžou dále zůstat v kolektivních centrech, by mělo být postupně zajišťováno náhradní bydlení.³⁴

Důležitou součástí Zákona o změnách a doplňcích zákona o uprchlících tvořilo úvodní prohlášení posouvající doposud etnocentrickou definici uprchlíků k mnohem obecnějšímu výkladu. Uprchlíci jsou v něm vymezeni jako „*osoby, které v důsledku událostí od 1991 do 1998 a jejich následků, uprchly nebo byly vyhnány z bývalých jugoslávských republik na území Republiky Srbsko, a nemohou nebo mají strach z vyhnání nebo diskriminace, případně si nepřejí vrátit se na území, ze kterého odešly a zahrnující také osoby, které se rozhodly pro integraci. Všem výše zmíněným stát zajistí základní životní potřeby a pomůže s integrací.*“³⁵ Tato formulace poukázala na určitý politický i společenský pokrok, k němuž v Srbsku došlo ve věci dosavadního vnímání uprchlíků.

1.4 Geneze problému srbských uprchlíků

Po krátkém konfliktu mezi Slovinskem a Jugoslávskou lidovou armádou (do roku 1992 ozbrojená složka Socialistické federativní republiky Jugoslávie) se další zemí zasaženou vnitřním konfliktem stalo v roce 1991 Chorvatsko. V důsledku vzájemného vyhánění mezi jednotlivými etniky a snahy vyčistit prostor od jiné národnosti došlo k masové výměně a přesunům obyvatel po celém chorvatském území i mimo něj. Z většinově chorvatských oblastí byli vyháněni Srbové a ze srbských oblastí museli pod tlakem okolností zase odcházet Chorvaté.

Chorvatští Srbové našli nejčastěji útočiště v nově vyhlášené Republice Srbská Krajina zahrnující část Dalmácie, Západní a Východní Slavonie, dále pak v Republice srbské v Bosně a Hercegovině nebo v sousedním Srbsku.³⁶ Rozhodnutí odejít právě do poslední zmíněné země bylo logickým krokem kvůli etnické spřízněnosti, rodinným vazbám a absenci ozbrojeného konfliktu.

Největší příliv uprchlíků zažilo Srbsko hned na začátku války v roce 1991 při prvních vojenských operacích v chorvatských oblastech kolem Osijeku, Zadaru a Dubrovníku. Po dobu konfliktu docházelo k přesunům obyvatel v menším měřítku. V roce 1995, na samotném konci války, odešlo během útoku na Západní Slavonii při operaci Blesk (*Bljesak*) a především po operaci Bouře (*Oluja*), která měla za cíl vyčistit

³⁴ Zakon o izmenama a dopunama zakona o izbeglicama, 2010. Staženo 9.9. 2013, http://www.politickiforum.org/dokumenta/36_Predlog_zakona_o_izmenama_i_dopunama_zakona_o_izbeglicama_2010.pdf.

³⁵ Ibid.

³⁶ Miroslav Šesták a spol., Dějiny jihoslovanských zemí, Lidové noviny: Praha, 1998.

Republiku Srbská Krajina (především oblast Východní Slavonie) od srbského živilu, do Srbska a Bosny a Hercegoviny přes 200 tisíc chorvatských Srbů.³⁷

Válečný konflikt se v roce 1992 z Chorvatska přesunul také do etnicky mnohem rozmanitější a členitější sousední Bosny a Hercegoviny. Průběh donutil k migraci až 2,2 miliony obyvatel.³⁸ Vedle Srbů a Chorvatů se do krveprolití zapojilo ještě třetí místní etnikum – Muslimové.³⁹

První velká vlna uprchlíků mířící do Srbska dorazila z Bosny a Hercegoviny na začátku roku 1992. Mezi lety 1993 až 1994 pak docházelo k menším migračním přesunům. Poslední početné skupiny běženců přišly do Srbska v roce 1995 a následně ještě v průběhu roku 1996. Celkový počet bosenských Srbů byl nižší než u chorvatských Srbů. Mnozí z nich totiž volili odchod do Republiky srbské, která se stala součástí Federace Bosny a Hercegoviny.

V roce 1996 se podle sčítání uprchlíků a následně vypracované statistiky UNHCR ocitlo v Srbsku 534 000 uprchlíků a 72 000 válkou postižených osob.⁴⁰ Většinu těchto osob tvořili Srbové z Chorvatska a Bosny a Hercegoviny (pro srovnání 92 procent Srbové, 1,3 procenta Chorvaté, 0,9 Jugoslávci, méně než 0,5 procenta pak Černohorci, Muslimové, Makedonci a další)⁴¹, kteří se de facto přesunuli do svého mateřského státu, k němuž měli jazykovou, náboženskou a často rodinnou vazbu. I přesto však jejich integrace nakonec nebyla v mnoha ohledech jednoduchá.

Většina uprchlíků se usadila ve Vojvodině a v Bělehradě. Jejich příchod do severní oblasti Srbska (Vojvodina) proměnil stávající etnicky velmi rozmanité prostředí, ve kterém vedle sebe žili Maďaři, Slováci, Rumuni, Rusíni a další. Srbští uprchlíci zde přispěli k navýšení počtu osob se srbskou národností.⁴² Útočiště našli hlavně u příbuzných a přátel. Ti, kteří se neměli na koho se obrátit, byli umístěni v kolektivních centrech, zbytek (údaje neexistují) z celkového počtu uprchlíků se potom uchýlil do ilegálních obydlí.⁴³

³⁷ Carl Dahlman and Gearoid O. Tuathail, "Broken Bosnia: the localized geopolitics of displacement and return in two Bosnian places", *Annals of Association of American Geographers*, 95(3), 2005.

³⁸ Ibid.

³⁹ Miroslav Šesták a spol., *Dějiny jihoslovanských zemí*, Lidové noviny: Praha, 1998.

⁴⁰ „Refugees from Croatia and Bosnia and Hercegovina, Intenally Displaced Persons from Kosovo and Metohija, Returnees from Western Europe and Asylum seekers in Serbia“, Migration education, dostupné na <http://migrationeducation.de/26.0.html>, staženo 12.8. 2013.

⁴¹ Ministarstvo za ljudska prava, Izbeglički korpus u Srbiji, Prema podacima popisa stanovništva 2002, Beograd, 2004.

⁴² „Uprchlíká otázka Bosny a Hercegoviny,“ Srdjan Prtina, dostupné na <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=278>.

⁴³ Kristýna Fialová, *Uprchlíci z Bosny a Hercegoviny a Chorvatska a vnitřně přesídlené osoby z Kosova – Integrace do společnosti*, Univerzita Karlova Praha, Filozofická fakulta, 2006.

Přestože se od roku 1996 podařilo počet uprchlíků výrazně snížit, srbská vláda je i nadále nucena intenzivně se zabývat migrací. Nejpálčivějším problémem je otázka vnitřně přesídlených osob, které nemají kam odejít. Podle zprávy Komisarátu pro uprchlíky z roku 2008 byla třetina uprchlíků nezaměstnaná, třetina měla měsíční příjem nižší než 48 eur a 60 procent z nich nemělo stále vyřešené bydlení.⁴⁴ Tito uprchlíci zaplatili v době, kdy přišli do Srbska, nejen společenskou daň sociálního vyloučení, když se ocitli v zemi procházející politickou i ekonomickou transformací pod vládou Slobodana Miloševiče, ale zároveň byli poškozeni vzhledem ke svému zvláštnímu postavení uprchlíků.

Podle údajů převzatých z Komisarátu pro uprchlíky se v Srbsku v roce 1996 ocitlo 232 974 bosenských uprchlíků a 290 667 chorvatských uprchlíků. Velkou změnu přineslo v roce 2002 schválení Národní strategie pro řešení otázek uprchlíků a vnitřně přesídlených osob. V roce 2010 dle UNHCR (*Global report 2010*) představoval v Srbsku počet uprchlíků z Chorvatska asi 52 tisíc a z Bosny a Hercegoviny 21 tisíc. 8,5 tisíc lidí je v této zprávě stále uváděno jako osoby bez řádného srbského občanství.

1.5 Řešení uprchlické krize

Bosenští a chorvatští uprchlíci se po ukončení konfliktu v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině v roce 1995 rozhodovali mezi návratem do země původu, odchodem do třetí země nebo integrací. Mnozí se kvůli poválečné nestabilitě, strachu z útoků opačného etnika a diskriminaci báli vrátit. Odchod do třetí země s sebou nesl nejistotu a otázku, jestli je nová země bude ochotná přijmout. Vzhledem k tomu, že třetí možnost, integrace, se jevila jako nejméně riskantní, rozhodlo se pro ni nejvíce uprchlíků.

Zásadní změnu v přístupu k uprchlické otázce a postavení vnitřně přesídlených osob v Srbsku přinesla Národní strategie pro řešení otázek uprchlíků a vnitřně přesídlených osob (*Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica*), kterou srbská vláda vypracovala v roce 2002. Tato strategie položila základ pro řešení zhoršené migrační situace v Srbsku. K předpokládanému zvýšenému úbytku chorvatských a bosenských uprchlíků totiž nedocházelo a navíc se po kosovském konfliktu na srbském území ocitlo více než 200 tisíc kosovských Srbů.⁴⁵

⁴⁴ „Situation and Needs of Refugee population in the Republic of Serbia,“ Commissariat for Refugees, 2008, <http://www.kirs.gov.rs/docs/RefugeeNeedsAssessmentReportSerbia.pdf>, staženo 5.4. 2013.

⁴⁵ Refugees and IDPs in Serbia, UNHCR regional operations profile South-Eastern Europe, dostupné na <http://www.unhcr.org/pages/49e48d9f6.html>.

Strategie se v souvislosti s těmito fakty zaměřila primárně na problematiku návratů do Chorvatska, Bosny a Hercegoviny a do Kosova. Stát měl dohlédnout na to, aby k návratům docházelo na dobrovolné bázi a aby se uskutečňovaly až ve chvíli, kdy bude situace v zemi původu bezpečná.⁴⁶

První bod strategie zdůrazňoval nutnost právního konsensu v otázkách vrácení nemovitostí. Proces restitucí však zásadně narážel na neochotu chorvatské strany více spolupracovat se srbskými uprchlíky i vládou. Zcela odlišná situace byla na území Bosny a Hercegoviny, jejíž politická reprezentace za účasti mezinárodního společenství k tomuto řešení přistupovala mnohem vstřícněji a aktivněji. Z těchto důvodů je tedy dnes počet chorvatských uprchlíků na srbském území mnohem vyšší než počet bosenských uprchlíků.⁴⁷

V druhém bodě národní strategie bylo rozhodnuto o změně přístupu státu k otázce návratů uprchlíků do země původu s ohledem na všeobecnou nevoli běženců a přetrvávajícímu strachu uprchlíků z represí a diskriminace. Integrace se jevila jako snadnější řešení. Stávající uprchlíci měli dostat možnost získat srbské státní občanství. Na základě integračního programu jim srbská vláda navíc přislíbila pomoc při výstavbě nových bytových jednotek a domů i pomoc při hledání a vytváření pracovních míst.⁴⁸

Poslední z článků národní strategie řešil potřebu postupného rušení kolektivních center, která měla sloužit jen jako přechodná útočiště. V jeho znění bylo navrženo navýšení dotací na bydlení a poskytnutí finanční a materiální pomoci, která by vedla k celkovému snížení kolektivních center v Srbsku.⁴⁹

1.5.1 Návraty

Návrat neboli repatriace se jevil jako ideální řešení jak pro uprchlíky, tak pro srbskou vládu. Chorvatští a bosenská Srbové mohli pomoci při poválečné rekonstrukci a při procesu obnovování vzájemné důvěry v zemi svého původu. Srbský stát by tímto krokem navíc výrazně ušetřil finance vynaložené na integraci. Pro tuto variantu se však rozhodla poměrně malá část z celkového počtu uprchlíků. Očekávání většiny mezinárodních pozorovatelů i jednotlivých srbských vlád tak zůstala nenaplněná. Důvody, proč se tak nestalo, byly pochopitelné a relevantní.

⁴⁶ Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica, 2002, <http://www.minrzs.gov.rs/doc/porodica/strategije/Nacionalna%20strategija%20-%20izbegla%20i%20interno%20raseljena%20lica.pdf>, staženo 10.9. 2013.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

Hlavním důvodem pro rozhodnutí zůstat v Srbsku byl především strach uprchlíků z perzekuce v místě svého původu (v Chorvatsku i Bosně a Hercegovině). Uprchlíci věděli, že se při případném návratu budou muset potýkat s množstvím nástrah a překážek, spojených především se sníženou bezpečností a těžkou socioekonomickou situací v zemích původu. Když se ale přece jen někteří uprchlíci pro návrat do původní země opravdu rozhodli, preferovali místa, kde patřili k většinovému etnikum. Tyto návraty jsou označovány jako tzv. majoritní. Kvůli obavám z diskriminace se jen málo uprchlíků odhodlalo odejít do míst, kde by se stali menšinou. V mnoha případech se navíc už nebylo kam vracet. Uprchlíkům byly domy buď zabráný, nebo zničeny. Zvláštní skupinu tvořili navrátilci, kteří se sice vrátili do země původu, ale neměli v úmyslu zůstat. Přicházeli kvůli majetku, který většinou prodali a poté odcestovali do třetích zemí.⁵⁰

Repatriací podporovalo a prosazovalo mezinárodní společenství, které do ní vkládalo velké naděje. Proces návratů probíhal obecně lépe v případě Bosny a Hercegoviny, kde se na nich do velké míry podílely mezinárodní organizace. Bosenští Srbové mohli navíc odcházet do etnicky spřízněné části Federace Bosny a Hercegoviny - Republiky srbské. Naopak Chorvatsko a jeho pováleční představitelé se stavěli proti návratům srbských uprchlíků a systematicky jim v repatriaci bránili. Cílem byla homogenizace Chorvatska. Chorvatská vláda záměrně komplikovala proces přiznávání nároků na majetek. Tento postoj chorvatské vlády odradil uprchlíky od návratů do země původu, a proto raději volili mezi integrací a odchodem do třetí země.⁵¹

V roce 1999, kdy zemřel dlouholetý představitel chorvatského státu - prezident Franjo Turkman, který proces návratů nepodporoval, se i zde zlepšily podmínky pro návraty uprchlíků. V roce 2003 v Chorvatsku dokonce vzniknul speciální program na podporu těch, kteří se odhodlali vrátit. Stát však potenciálním navrátilcům negarantoval, že v případě, že ztratili nemovitost například při bombardování, získají byt v původní kvalitě nebo ve stejné lokalitě. Na rozdíl od Bosny a Hercegoviny, kde bývalí držitelé nájemních práv dostali možnost disponovat se svým majetkem, který mohli sami využívat.⁵²

⁵⁰ Kristýna Fialová, *Uprchlíci z Bosny a Hercegoviny a Chorvatska a vnitřně přesídlené osoby z Kosova – Integrace do společnosti*, diplomová práce, Univerzita Karlova Praha, Filozofická fakulta, 2006.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Guido Ambroso, „The Balkans at a Cross-Road: Progress and Challenges in Finding Durable Solutions for Refugees and Displaced Persons from the Wars in the Former Yugoslavia, *Refugee Survey Quarterly*,“ Volume 25, Issue 4, 2006.

Podle oficiálních statistik UNHCR se do roku 2006 vrátilo do zemí svého původu 27,4 procent uprchlíků. Do Chorvatska reemigrovalo 72 700 uprchlíků a do Bosny a Hercegoviny se vrátilo 71 100 uprchlíků.⁵³ V současnosti k návratům dochází minimálně.

Další možnost pro migranty představoval odchod do třetích zemí. Uprchlíci odcházeli za svými příbuznými nebo přáteli a připojili se k početným diasporám ve světě. Nejčastěji směřovali do Spojených států amerických, Austrálie, do německy mluvících zemí jako je Rakousko a Německo, nebo také do Skandinávie. Do roku 2010 tímto způsobem odešlo přibližně 49 tisíc uprchlíků.⁵⁴ V poměru k těm, kteří se rozhodli pro návrat nebo integraci, byl jejich počet nízký. Mezinárodní organizace s podporou srbské vlády nabízely asistované odjezdy především perspektivním mladým lidem či mladým rodinám. Důležitým faktorem, proč uprchlíci neodcházeli do třetích zemí, byla jazyková bariéra a složitý přístup na pracovní trh.

Většina uprchlíků zvolila coby bezpečnější variantu – integraci do srbské společnosti. Zpočátku se Srbsko stejně jako mezinárodní organizace drželo předpokladu, že repatriace uprchlíků bude hlavním nástrojem trvale udržitelného řešení. Ovšem už v roce 1996 podle průzkumu UNHCR a Komisariátu se pro integraci vyslovilo přibližně 60 procent z celkového počtu dotázaných uprchlíků (534 tisíc), což dávalo jasný signál srbské vládě i mezinárodnímu společenství o potřebách přípravy dalších integračních programů a hlavně nutnosti výsledky sčítání reflektovat při přípravě legislativy.⁵⁵

Integrace jako koncept řešení problematiky uprchlíků se však prosadila mnohem později až s vydáním již zmiňované Národní strategie pro řešení otázky uprchlíků a vnitřně přesídlených osob v roce 2002. Srbská vláda přislíbila uprchlíkům pomoc při poskytování dlouhodobého ubytování, především v případě jejich umístění v kolektivních centrech. Dále se zavázala k podpoře zaměstnaneckých programů a zjednodušení procesu získávání občanství. Důležitým bodem strategie je i legislativní úprava (například vymezení, kdy ztrácí uprchlík svůj status) a rozšíření kompetencí

---

⁵³ Refugees and IDPs in Serbia, UNHCR regional operations profile South-Eastern Europe, dostupné na <http://www.unhcr.org/pages/49e48d9f6.html>.

⁵⁴ Refugees from Croatia and Bosnia and Hercegovina, Internally Displaced Persons from Kosovo and Metohija, Returnees from Western Europe and Asylum seekers in Serbia“, Migration education, <http://migrationeducation.de/26.0.html>, staženo 12.8. 2013.

⁵⁵ UNHCR, Komesarijat za izbeglice Republike Srbije, Komesarijat za raseljena lica Republike Crne Gore: Popis izbeglica i drugih ratom ugrozenih lica u Saveznoj republici Jugoslaviji, Beograd, 1996.

vládních složek.⁵⁶ V textu strategie je obsažena také konkrétní definice integrace, jak je obecně chápána.

Usnadnění získání občanství schválením *Zákona o občanství (Zakon o državljanstvu)* v roce 2004 a jeho následné udělování částečně řešilo srbskou populační krizi, která byla způsobena nízkou porodností a ekonomickou emigrací. Do roku 2008 požádalo a dostalo srbské občanství přes 200 tisíc uprchlíků.⁵⁷ V současnosti se však mnozí bývalí uprchlíci potýkají s problémem nezaměstnanosti. Srbská ekonomická transformace nebyla schopna zajistit práci ani svým občanům, natož pak uprchlíkům. Vláda se v reakci na tuto situaci rozhodla v roce 2005 vypracovat první Národní strategii zaměstnanosti (*Nacionalna strategija zapošljavanja*), která zahrnovala také plán na zlepšení přístupu uprchlíků a vnitřně přesídlených osob na srbský pracovní trh.⁵⁸

Mezi „novými občany Srbska“ (bývalými uprchlíky) dochází ke generačnímu rozporu. Mladá generace, která přišla do Srbska v nízkém věku nebo se zde narodila, se už zcela považuje za Srby. Střední generaci tíží vzpomínky na konflikt a většinou ztratila vazby na zemi původu. Vůbec nejtěžší situaci pak mají senioři, kteří prožívají vykořenění z místa svého původu. Všichni se přesto musí přizpůsobit a sžít s novou domovinou.⁵⁹

1.5.2 Kolektivní centra

Vzhledem k akutní potřebě dočasně ubytovat uprchlíky vznikala bezprostředně po jejich příjezdu do země z podnětu srbské vlády kolektivní centra. První z nich, tzv. oficiální kolektivní centra (*zvanični kolektivni centri*), začala vznikat už v roce 1991. Druhá vlna budování těchto center potom proběhla koncem roku 1995, kdy do Srbska přišlo velké množství uprchlíků z Chorvatska. Podle dostupných statistik Komisarátu bylo do roku 1996 uvedeno do provozu na sedm set oficiálních kolektivních center. Uprchlíci byli umístováni převážně ve státních budovách (nemocnicích, školách, vojenských budovách, ubytovnách či rekreačních střediscích), která dodnes zůstávají pod správou srbské vlády a Komisarátu. Vedle oficiálních center vznikla také tzv. neoficiální kolektivní centra (*nezvanični kolektivni centri*), kam se uprchlíci uchýlovali

⁵⁶ Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica, 2002.

⁵⁷ Ministarstvo unutrašnjih poslova, „Prijem u državljanstvo Republike Srbije srpskog naroda, koji nema prebivalište na teritoriji Srbije“, http://www.mup.gov.rs/cms_lat/dokumenta.nsf/drzavljanstvo-prijem-bez-otpusta.h, staženo 3.10 2013.

⁵⁸ Nacionalna strategija zapošljavanja, 2005, dostupné na www.prsp.gov.rs.

⁵⁹ Kristýna Fialová, *Uprchlíci z Bosny a Hercegoviny a Chorvatska a vnitřně přesídlené osoby z Kosova – Integrace do společnosti*, diplomová práce, Univerzita Karlova Praha, Filozofická fakulta, 2006.

ilegálně. Jednalo se především o chatrče, skladiště a další improvizovaná bydli.⁶⁰ Podle údajů sebraných od UNHCR, Grupa 484 a Komisariátem pro uprchlíky existovalo v roce 2009 asi 50 nelegálních kolektivních center.⁶¹ Ačkoli byla centra míněna jen jako provizorní řešení, problém s jejich uzavíráním není dodnes zcela uzavřen.

Do projektů na podporu bydlení byla zapojena nejen srbská vláda. Například *Swiss Agency for Development and Cooperation* (švýcarský federální úřad zajišťující distribuci rozvojové pomoci ve východní Evropě) ve spolupráci s UNHCR nechalo vystavět 2 500 bytových jednotek a zajistilo uprchlíkům materiál na vybudování vlastního bydlení.⁶² Evropská rozvojová banka v roce 2004 poskytla UNHCR půjčku v hodnotě jednoho milionu amerických dolarů, která mířila na podporu programu bydlení a soběstačnosti rodinám uprchlíků, včetně zajištění mikropůjček domácnostem, které si chtěly postavit vlastní dům. Poskytnuté finance získalo 1 081 bývalých rezidentů kolektivních center.⁶³ Značnou finanční podporu poskytla také italská vláda společně s UN-HABITAT (*United Nations Human Settlements Programme*), která v roce 2004 odstartovala Program bydlení a dlouhodobé integrace (*Program stanovanja i trajne integracije*) v sedmi větších městech Srbska (Čačak, Kragujevac, Kraljevo, Niš, Pančevo, Stara Pazova, Valjevo).⁶⁴

Kolektivní centra vznikala i v sousedních zemích, například v Bosně a Hercegovině, jejich počet byl ale výrazně nižší. Data sebraná UNHCR uvádějí 108 takových center.⁶⁵ Valná většina z nich, konkrétně 93 center, však byla v letech 1999 až 2005 postupně uzavřena.⁶⁶ Na rozdíl od Srbska byla uprchlíkům z kolektivních center v Bosně a Hercegovině poskytována asistence přímo v místě umístění dotyčných osob. Docházelo zde k tzv. lokální integraci v místě umístění, což mohlo být v mezinárodním kontextu vnímáno jako přímá podpora vytváření etnicky homogenních oblastí a omezování práva na návrat.⁶⁷

⁶⁰ Komesarijat za izbeglice - kolektivni centri, dostupné na <http://www.kirs.gov.rs/articles/centri.php?lang=SER>.

⁶¹ The State of Informal Collective Centres in the Republic of Serbia, 2009, http://www.kirs.gov.rs/docs/State_of_informal_CC_en.pdf.

⁶² Guido Ambrosso, „The Balkans at a Gross Road: Progress and Challenges in finding durable solutions for Refugees and Displaced Persons From The Wars in the Former Yugoslavia, Refugee Survey Quarterly“, Volume 25, Issue 4, 2006.

⁶³ UNHCR, „Europe development bank funds housing projects in Balkans“, dostupné na <http://www.unhcr.org/423718ea4.html>.

⁶⁴ Republika Srbija „Program stanovanja i integracije izbeglica u Srbiji“, dostupné na http://www.ni.rs/uploads/file/sirp_srp.pdf, staženo 3.10. 2013.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Kristýna Fialová, *Uprchlíci z Bosny a Hercegoviny a Chorvatska a vnitřně přesídlené osoby z Kosova – Integrace do společnosti*, diplomová práce, Univerzita Karlova Praha, Filozofická fakulta, 2006.

Z reportu Komisaríátu pro uprchlíky z roku 2008 je patrné, že se počet kolektivních center po roce 2002 začal podstatně snižovat i na srbském území. Podle těchto údajů bylo v roce 2002 na území Srbska 388 center. Za dalších sedm let se jejich počet snížil na 73. Report Komisaríátu pouze upozorňuje na fakt, že posledními uprchlíky v centrech jsou často nezaměstnaní jedinci bez rodin. Tuto skupinu lidí programy na podporu bydlení vzhledem k jejich nízkému počtu příliš nezohledňují.⁶⁸

---

⁶⁷ Guido Ambrosso, „The Balkans at a Gross Road: Progress and Challenges in finding durable solutions for Refugees and Displaced Persons From The Wars in the Former Yugoslavia, Refugee Survey Quarterly“, Volume 25, Issue 4, 2006.

⁶⁸ Situation and Needs of Refugee population in the Republic of Serbia, Commissariat for Refugees, 2008, <http://www.kirs.gov.rs/docs/RefugeeNeedsAssessmentReportSerbia.pdf>, staženo 20.5. 2013.

2. Neziskový sektor a neziskové organizace v Srbsku

2.1 Teorie a koncepce neziskové sektoru

Označení třetí sektor, který se v dané problematice používá velmi často, vychází z rozdělení ekonomiky do tří oblastí: státní, tržní a nestátní. Tento sektor je charakteristický svým nezávislým postavením na státu, přesto se však může zabývat stejnými tématy a problémy jako vláda. Cílem tohoto sektoru je tzv. třetí cesta, kterou se organizace snaží do řešení společenských problémů aktivně zapojovat občany. V literatuře lze narazit také na označení občanský, nevládní nebo neziskový sektor, která se významově překrývají.⁶⁹

Součástí třetího sektoru jsou různé typy organizací, jejichž rozdělení souvisí s jejich legislativním vztahem ke státu nebo s otázkou financování. Podle obecných definicí mluvíme o neziskové organizaci jako o účelném sdružení osob, které působí ve společnosti buď na státní (veřejné), nebo nestátní (privátní) úrovni. První z nich zřizuje stát na základě platného zákona, v druhém případě její založení iniciují sami občané. Nestátní organizace, které jsou předmětem této práce, se dále dělí podle toho, jestli generují nebo negenerují zisk, tedy na ziskové a neziskové. Zvláštností u neziskových organizací je, že takto i ony mohou vykazovat zisk. V tomto případě jej pak ovšem nesmí použít ke zvýšení objemu kapitálu, ale měly by jej investovat do zlepšení služeb nebo do dobročinných aktivit. Neziskové organizace mohou vznikat jak z iniciativy občanů, tak z podnětu vlády coby nevládní nebo vládní neziskové organizace.⁷⁰

Vymezení neziskové organizace je však mnohem pružnější a jeho interpretace se liší. Proto jsem pro bližší pochopení použila charakteristiku mezinárodní organizace OSN a Evropské komise. Podle Organizace spojených národů je nevládní nezisková organizace nezávislá na vládě a je organizována na lokální, národní nebo mezinárodní úrovni za účelem řešení otázek spojených s podporou veřejného prospěchu. Tvoří ji lidé se společným zájmem a taková organizace negeneruje zisk, poskytuje množství služeb a má humanitární funkci. Prezentuje veřejné zájmy před vládou, monitoruje její politiku a její následnou implementaci, podporuje účast subjektů občanské společnosti ve veřejné

⁶⁹ Žarko Paunović, „Neprofitne organizacije : Prilog pojmovnom razjašnjenju“, FPN Godišnjak br. 6, 2011.

⁷⁰ Jaroslav Rektořík a kolektiv, *Organizace neziskového sektoru: Základy ekonomiky, teorie a řízení*, Praha: Ekopress 2001.

sféře. Její cílová témata jsou různá: například lidská práva, ochrana životního prostředí a další.

Dle Evropské komise má nezisková organizace různé cíle, strukturu a motivaci. Neexistuje jediná definice, ale neziskovou organizaci charakterizují obecně tyto aspekty: negeneruje zisk a je dobrovolná (je tedy zakládána dobrovolně a funguje obvykle na principu dobrovolné účasti). Liší se od neformálních organizací určitým stupněm institucionální existence. Má formální stanovy nebo jiný řídicí dokument, který stanoví její cíl a poslání. Je odpovědná vůči svým členům a donátorům, avšak nezávislá na vládě či jiných veřejných autoritách, politických stranách a komerčních organizacích. Jejím cílem je jednat ve veřejném zájmu v otázkách spojených s blahobytem lidí, se specifickými osobami nebo společnostmi jako celku. Nesleduje profesní nebo komerční cíle svých členů.⁷¹

Jedním z hlavních důvodů existence neziskových organizací je společně s myšlenkou filantropie potřeba podílet se na veřejné politice státu. Aby ke vzniku a aktivizaci občanské společnosti docházelo, je také zapotřebí naplnit velmi důležitou podmínku - svobodu sdružování. Toto základní lidské právo umožňuje regulovat politické činitele, slouží k podpoře a výchově občanů a v neposlední řadě hájí principy demokracie.⁷² Každá nezisková organizace by měla nejdříve krátce, srozumitelně a výstižně formulovat svou sjednocující vizi. Její zakládající členové by si měli určit poslání, na jehož základě bude možné stanovit primární cíle a strategii organizace vedoucí k vytváření služeb a statků nebo alespoň podmínek pro jejich produkci. Výsledky činnosti organizace, tedy efektivnost a celkový užitek organizace, hodnotíme dle míry uspokojení potřeby uživatele daného statku a na základě faktorů vnějších (politické uspořádání, fungování tržního sektoru, konkurenční prostředí a financování) a vnitřních (dělbá práce, struktura, kvalifikace a iniciativy pracovníků, využití vědy a poznatků v organizaci).⁷³

Jednotlivé organizace vystupují ve vztahu ke společnosti v různých rolích, které je možné rozdělit do čtyř kategorií. První z nich je ochránářská. Tento druh organizace má poskytovat úlevy obětem přírodních katastrof či jiných krizí nebo pomáhá chudým. Druhá je prevenční, která se snaží snížit dopad lidské zranitelnosti skrze diverzifikaci příjmů a úspor. Třetí označujeme jako podpůrnou. Ta se snaží zvyšovat šance a příležitosti pro kohokoliv, kdo se bude chtít účastnit projektů. Poslední je role

⁷¹Ibid.

⁷²Ibid.

⁷³Ibid.

transformační, v rámci níž organizace usiluje o nápravu společenského, politického a ekonomického vyloučení a útlaku.⁷⁴

2.2 Neziskové organizace v Srbsku

Podmínky pro vznik prvních neziskových organizací v Srbsku (respektive v Jugoslávii) se vytvořily postupně v 2. polovině osmdesátých let. 20. století Celkové politické i společenské uvolnění zde pozitivně ovlivnilo vnímání a potřeby občanů, kteří si začali uvědomovat svoji občanskou roli v procesu formování třetího sektoru. Rozvolněný komunistický režim dal prostor pluralismu a dlouho potlačované svobodě sdružování. Tento liberalizační proces však zanedlouho zbrzdil jugoslávský konflikt, který značně poznamenal budoucí vývoj celého regionu.

Srbskou politiku 90. let ovládnul tehdejší prezident Slobodan Milošević⁷⁵ společně se Socialistickou stranou Srbska (*Socijalistička partija Srbije*), podporující válečné záměry státu, a jejími příznivci. Milošević jako čelní představitel státu bránil aktivizaci občanského sektoru a brzdil proces transformace a přebírání zodpovědnosti občany. Přesto se i během těchto turbulentních let našli jednotlivci a organizace, které pomáhaly lidem zasaženým válkou. Marginální alternativní proud reprezentovaly protiválečné a humanitární organizace, mezi něž se řadí i *Grupa 484*.⁷⁶

Až pád Miloševiče a jeho vydání haagskému tribunálu v roce 2000 uvolnily společenskou atmosféru a celkově proměnily k lepšímu politické klima v Srbsku. Nový premiér Zoran Djindjić, který nastoupil do úřadu v roce 2001, dal svou otevřenou politikou vůči neziskovým organizacím prostor pro realizaci konkrétních projektů. Některým z nich dokonce otevřel možnost připomínkovat jednotlivé body Národní strategie boje proti chudobě schválené v roce 2002.⁷⁷

Poté, co byl Djindjić zavražděn svými odpůrci, se počet společných aktivit jednotlivých neziskových organizací a vlády opět snížil. Na vině nebyla jen nově ustavená vláda, ale i nedostatečná spolupráce mezi samotnými organizacemi. Organizacím se dlouhodobě

⁷⁴ Žarko Paunović, „Neprofitne organizacije : Prilog pojmovnom razjašnjenju“, FPN Godišnjak br. 6, 2011.

⁷⁵ Politik, který se během 80. let propracoval na pozici prezidenta Svazu komunistů Srbska, od roku 1991 do 1996 byl hlavním představitelem Svazové republiky Jugoslávie, od roku 1997 do 2000 prezident Srbska.

⁷⁶ Zdenka Milivojević, *Civil society in Serbia: suppressed during the 1990s – gaining legitimacy and recognition after 2000*, CDNPS: Bělehrad, 2006.

⁷⁷ „Une Serbie à deux visages : entre transition démocratique et maintien de la rhétorique nationaliste“, CCFD – terresolidaire. Staženo 13.11. 2013. <http://ccfd-terresolidaire.org/projets/europe/serbie/manifeste-serbie>.

nedařilo aktivizovat širší společnost, drtivá většina z nich se navíc koncentrovala pouze v urbánních centrech, a tak na mimoměstské obyvatelstvo neměly takřka žádný vliv. Zároveň se brzy projevíly malé zkušenosti s vedením neziskových subjektů, což se odráželo v neschopnosti vykazovat transparentní financování. Mezi neziskovými organizacemi chyběla vzájemná soudržnost a sledování společných cílů, což nejlépe dokládá jejich nezpůsobilost při prosazování Zákona o třetím sektoru (*Zakon o trećem sektoru*) nebo Zákona proti diskriminaci (*Zakon protiv diskriminaciji*).⁷⁸ Stabilizaci a zlepšení situace pomohlo až v roce 2009 vydání nového Zákona o sdruženích (*Zakon o udruženjima*), který výrazně upravil zřizování srbských neziskových organizací. Tento dokument nahradil již zastaralý Zákon o sdružování občanů ve sdruženích, občanských organizacích a politických organizacích (*Zakon o udruživanju građana u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije koji se osnivaju za teritoriju SFR*) z roku 1990. V souvislosti s touto změnou byla uložena všem občanským organizacím a sdružením občanů povinnost se do 18 měsíců přeregistrovat.⁷⁹

Zákon o sdruženích definuje sdružení jako dobrovolnou a nevládní neziskovou organizaci zakládající se na svobodě shromažďování fyzických nebo právnických osob, založenou k ochraně a zlepšení určitých společných nebo obecných cílů a zájmů, které nejsou zakázány ústavou nebo zákonem.⁸⁰ Zakládajícími členy musí být nejméně tři pracovně způsobilé fyzické nebo právnické osoby, přičemž nejméně jeden ze zakládajících členů musí mít bydliště nebo místo pobytu v Srbsku.⁸¹ Sdružení může vzniknout tehdy, pokud jeho zakládající členové sepíší a schválí zakládající listinu obsahující statut, název a sídlo organizace. Zákon dále upravuje podmínky členství a orgány sdružení, přičemž jejím nejvyšším orgánem je *skupština* neboli shromáždění. Zákon dále určuje, jak bude upraven poměr mezi členy v otázkách vlastnictví majetku, a stanovuje, jakým způsobem může dojít k ukončení činnosti organizace či jaké jsou sankce v případě porušení daných předpisů. Neopomíjí ani práva a povinnosti organizací přicházejících ze zahraničí.⁸²

Registraci neziskových subjektů zajišťuje Agentura pro hospodářskou registraci (*Agencija za privredne registre*). Každá organizace je povinna této agentuře do 15 dní

⁷⁸ Zdenka Milivojević, *Civil society in Serbia: suppressed during the 1990s – gaining legitimacy and recognition after 2000*, CDNPS: Bělehrad, 2006.

⁷⁹ „Kako započeti sopstveni posao u Srbiji“, Mena consulting., Staženo 9.10 2013 <http://www.mena.rs/kakopoceti/registracijango.html>.

⁸⁰ Zákon o udruženjima, 2009, dostupné na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_udruzenjima.html.

⁸¹ Ibid.

⁸² Živka Vasilevska, *Pravni vodič za nevladine organizacije*, Beograd: Centar za razvoj neprofitnog sektora, 2004.

ohlásit jakékoli vnitřní změny.⁸³ Veškeré údaje a informace o registracích a změnách jsou dostupné na internetových stránkách nevládního sdružení, Centra pro rozvoj nevládního sektoru (*Centar za razvoj neprofitnog sektora*) založeného v roce 1996 na podporu v oblasti rozvoje občanské společnosti a podporu ve vzdělávání a zvýšení informovanosti o tomto sektoru.⁸⁴

2.3 Neziskové organizace zabývající se otázkou uprchlictví v Srbsku

Od roku 1995 pomáhaly uprchlíkům v Srbsku kromě vlády také různé mezinárodní a lokální organizace. Zajišťovaly jejich základní potřeby, jako je ubytování a strava, ale také poskytovaly mnohé dílčí služby (například poradenství). V rámci Srbska a celého post-jugoslávského prostoru se jich angažoval poměrně vysoký počet od neziskových vládních a nevládních organizací, církevních misí až po jednotlivé státy; všichni pomáhaly prostřednictvím finanční, materiální i psychologické asistence.

Organizací s nejrozšířenější globální působností v oblasti problematiky uprchlíků a vnitřně přesídlených osob je UNHCR. Byla založena v roce 1950, na území Srbska pak od roku 1996 monitoruje situaci uprchlíků a poskytuje jim terénní pomoc. Od svého založení koordinuje vytváření mezinárodního právního rámce na ochranu uprchlíků a usiluje o realizaci dlouhodobých a udržitelných konceptů pro nucené migranty v jednotlivých státech. Snaží se o to, aby každý, kdo se rozhodne migrovat, mohl uplatnit své právo žádat o azyl. Podporuje dobrovolné návraty, lokální integraci nebo přesídlení do třetích zemí. V současnosti se v Srbsku zaměřuje na projekty týkající se srbského azylového systému, zbývajících uprchlíků v kolektivních centrech a vyřízení osobních dokumentace lidem bez státního občanství.⁸⁵

Další z významných organizací s celosvětovou působností je *Danish refugee Council* založený v roce 1956, jehož hlavní náplní je především pomoc osobám v konfliktních a post-konfliktních oblastech. Během svého působení podporovala celou škálu činností jako místní integraci, návraty (reintegraci) a poskytoval právní služby. V Srbsku se tato organizace zpočátku, konkrétně od roku 1993, zabývala přístupem

⁸³ „Komentar novog zakona o druženjima“, Mena Consulting., dostupné na http://www.mena.rs/cms/index.php?option=com_content&view=article&id=46%3Akomentar-novog-zakona-o-udruzenjima-&catid=35%3Aautorski-clanci&Itemid=91&lang=sr.

⁸⁴ Centar za razvoj neprofitnog sektora, <http://www.crnps.org.rs>.

⁸⁵ UNHCR, <http://www.unhcr.org>.

uprchlíků k jejich základním právům (například v případě diskriminace nebo znovuzískání majetku) a pomáhala s vyřizováním osobních dokumentů. Dnes se podílí na řešení otázky bydlení a drobné infrastruktury. Zároveň je zapojena do projektů, které podporují vznik nových nevládních organizací.⁸⁶

Německá organizace HELP *Hilfe zur Selbsthilfe e.V.* (založená v roce 1981) rozšířila v roce 1999 svoji působnost do Srbska. Její hlavní činnost zahrnují rozvojové projekty bojující proti chudobě. V prvních letech svého působení poskytovala běžencům z Kosova humanitární pomoc, později začala participovat v projektech sociálně-ekonomických (bydlení, půjčky). Zároveň se podílela na zvyšování povědomí o problémech uprchlictví a asistovala při formování srbského neziskového sektoru.⁸⁷

Válečný stav a znepokojivá situace utečenců zvedly i mezi Srby zasaženými válkou vlnu solidarity. Na území Srbska začaly vznikat organizace, které uprchlíkům pomáhaly zvládat složitou životní situaci. Jednou z nich byla od roku 1993 organizace *At' jste zdraví (Zdravo da ste)*, složená většinou z psychologů, pedagogů a sociálních pracovníků. Její členové poskytovali akutní psychologické poradenství a terapii se zaměřením na děti v kolektivních centrech. Dnes tato organizace realizuje projekty na podporu vzdělávání a hledání společné komunikace mezi mladými lidmi (ve věku od sedmi let až po vysokoškolské studenty).⁸⁸ O něco později, v roce 1997, vznikly další dvě významné iniciativy. Mezinárodní síť pomoci (*Medjunarodna mreža pomoći*), která se zabývala primárně péčí o mentální zdraví uprchlíků, otevřela tzv. trauma centra. Tato střediska sloužila všem, kteří utrpěli traumatické zážitky, především lidem zasaženým válkou přímo (myšleny osoby, jenž se dříve nacházely v oblasti konfliktu, například uprchlíci) i nepřímo (například rodiny, které ve válce ztratily příbuzné). Dnes se aktivity organizace rozšířily na oběti násilí a na osoby, které se chtějí testovat na HIV.⁸⁹ Centrum pro rozvoj občanské společnosti (*Centar za razvoj gradjanskog društva PROTECTA*) pak mělo poměrně široký záběr činnosti od vzdělávání až po sociální a právní služby. Jeho hlavním cílem se stala aktivní participace a zapojování uprchlíků do veřejného života.⁹⁰

Důležitým momentem ve spolupráci mezi neziskovými organizacemi bylo v roce 2004 založení Srbského svazu uprchlíků (*Srpski savet za izbeglice*) jako společné platformy šesti neziskových organizací (*Grupa 484, Zdravo da ste, PROTECTA,*

⁸⁶ Danish Refugee Council, www.drc.dk.

⁸⁷ HELP, www.help-ev.de/en.

⁸⁸ Zdravo da ste, www.zdravodaste.org.

⁸⁹ Medjunarodna mreža pomoći, www.ian.org.rs/.

⁹⁰ PROTECTA, www.protecta.org.rs.

Medjunarodna mreža pomoči, Novosadski humanitarni centar, Srpski demokratski forum Beograd). Klíčovými tématy spojujícími členy se staly zejména otázky uprchlictví, azylové politiky a přijímání mezinárodních dohod a koncepcí v Srbsku. Vzájemné navázání kontaktu zlepšilo jejich komunikaci a pomohlo při prosazování společných cílů. Dodnes tyto organizace dohromady usilují o politickou a společenskou změnu prostřednictvím loby a tlaku na veřejnost. Zorganizovaly kampaně na podporu zákonodárství upravujícího azylovou politiku v Srbsku a Černé Hoře, návratů do Bosny a Hercegoviny a Chorvatska a na podporu integrace jako dlouhodobého řešení uprchlické krize.⁹¹

Na řešení a pomoci uprchlíků se podílely i církevní organizace (například mezinárodně známé ADRA a Caritas nebo srbská pravoslavná církev). Nermalou část práce odvedly také menší instituce nebo iniciativy. Jednou z nich byl například časopis *Pravi odgovor* (Správná odpověď), který pravidelně informoval o problémech a životě uprchlíků v Srbsku.⁹²

2.4 Grupa 484

Na počátku vzniku neziskové organizace *Grupa 484* stáli aktivisté z iniciativ Centrum protiválečné akce (*Centar za antiratnu akciju*) a *Grupa MOST*, kteří během roku 1995 začali poskytovat humanitární pomoc především utečencům z Chorvatska. Tito aktivisté nakonec vytvořili základ nové organizace *Grupa 484*, která se starala o 484 uprchlických rodin. Založila ji mírová aktivistka, primabalerína a spisovatelka Jelena Šantić, která tím reagovala na obrovský příliv uprchlíků do Srbska v roce 1995 po operaci Blesk (*Bljesak*) v Chorvatsku. Tým tvořili převážně psychologové, ovšem postupně se jejich řady rozšířily o advokáty, lékaře, učitele a studenty, kteří měli vůli a potřebu pomoci válkou zasaženým lidem.⁹³

Krátce po ukončení bosenského a chorvatského konfliktu se pracovníci *Grupa 484* vydali do terénu, aby poskytovali přímou pomoc ve válečných zónách. Hlavním cílem byla chorvatská Slavonie, kde pracovníci *Grupa 484* společně s dobrovolníky usilovali oslovováním místních obyvatel v ulicích o alespoň částečnou obnovu důvěry mezi lidmi. V Srbsku se mezitím otevřely projekty, které podporovaly navazování

⁹¹ Srpski savet za izbeglice, <http://www.ian.org.rs/ljudskaprava/ssi.html>.

⁹² Pravi odgovor, dostupné na http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2001&mm=02&dd=01&nav_category=1&nav_id=20311.

⁹³ Grupa 484, www.grupa484.org.rs.

kontaktů s vlastní, a aktivity na podporu zaměstnanosti (například řemeslné dílny) a trávení volného času uprchlíků. V tomto období neměla nezisková organizace zvláštní strategii, reagovala na aktuální situaci. Snažila se poskytnout pomoc všem, kdo o ni požádal.

V letech 1996 až 1998 se *Grupa 484* zaměřila hlavně na děti. Založila psychologické poradny a vytvořila volnočasový program pro děti a mládež. Pracovala mimo jiné na zvyšování informovanosti uprchlíků o tom, co mohou ve své situaci dělat a kam a na koho se v případě jakéhokoli problému obrátit. Organizace vydala v roce 1997 první strategický plán, jehož primárním zájmem byla otázka lidských práv a svobod uprchlíků. Na jeho základě byl založen Klub občanské kultury (*Klub gradjanske kulturi*), který šířil osvětu o stavu lidských práv a jejich dodržování v Srbsku i mimo něj. Během kosovského konfliktu v roce 1999 se *Grupa 484* podílela na poskytování humanitární pomoci vnitřně přesídleným osobám z této lokality. Právě běženci z Kosova se po uprchlících z Chorvatska a Bosny a Hercegoviny se stali další cílovou skupinou organizace.⁹⁴

Rok 2000, kdy došlo k celkové demokratizaci Srbska, přinesl změnu a příležitost i pro většinu místních neziskových organizací. V srbské společnosti se konečně otevřela širší a obecnější témata spojená s migrací a aktivizací občanské společnosti. Rozsah působnosti organizace *Grupa 484* se rozšířil o skupinu srbských navrátilců ze západní Evropy a o problematiku azylu. *Grupa 484* se stala členem sítě SEE-RAN (*South East European Refugee Assistance Network*) zaměřující se na pomoc uprchlíkům v jihovýchodní Evropě. Jejím cílem je propojování neziskových organizací na Balkáně, sdílení informací, společný postup a asistence při repatriaci a (re)integraci uprchlíků a vnitřně přesídlených osob do společnosti.

Projekty *Grupa 484* se začaly orientovat mimo jiné na mládež, především studenty středních a vysokých škol. Organizace chtěla prostřednictvím různých workshopů, konferencí, seminářů a dalších podobných platforem poukázat na skutečnost, že o rozdílech mezi lidmi můžeme uvažovat i pozitivně. Jediné, co je k tomu potřeba, je otevřenost a tolerantnost. Pracovníci organizace otvírali během přednášek témata společensky živených předsudků o hendikepovaných lidech, cizincích, osobách jiného vyznání nebo národnosti. Od roku 2002 realizovala *Grupa 484* projekty *Člověče ne* (*Čoveče ne*), *Cesta k nenásilí* (*Put prema nenasilju*), *Otevřené dveře* (*Otvorena vrata*), *Sedmý kontinent* (*Sedmi kontinent*), *Znovu nalezení přátelé* (*Pronadjeni*

---

⁹⁴ Ibid.

prijatelji). Na celonárodní úrovni byl spuštěn projekt Kino, které léčí (*Bioskop koji leči*), jenž se zaměřil na práva lidí s mentálním postižením.⁹⁵

V roce 2003 byli pracovníci organizace srbskou vládou přizváni ke spolupráci na vypracování Národní strategie pro snížení chudoby. O rok později dosáhli poměrně značného úspěchu, když byly jejich podněty reflektovány v konečném znění Strategie pro snížení chudoby. Blíže se tím budu zabývat ve třetí kapitole. *Grupa 484* se vzhledem ke svým dlouhodobým zkušenostem a terénní práci postupně orientovala i na výzkum všech typů migrace a odpovědnosti státu vůči migrantům. Stala se členem národních i mezinárodních sítí. Jedná se například o ECRE (*European Council for Refugees and Exile*), EUROPEACE (*the European Project for Ethnic and Cultural Equality*) nebo FENS (*the Federation of Serbian NGOs*). V současnosti se organizace *Grupa 484* zabývá tématem migrace a multikulturalismu. Cílovou skupinou pro ni představují nucení i dobrovolní migranti, přičemž zvláštní důraz je kladen zejména obecně na mladé lidi, kterým se snaží podávat ucelené informace o migračních trendech a šířit povědomí o migrační problematice.

Organizace je v současnosti rozdělena do tří sekcí. V první z nich je Program integrační podpory (*Program integrisane podrške*), v jehož rámci zpočátku poskytovali pracovníci *Grupa 484* humanitární pomoc. Později se zaměřili na projekty podporující zaměstnanost nebo podnikání (rekvalifikace, půjčky) či právnické a lékařské služby. Druhým programem je *My a ti druzi (Mi i oni drugi)*, který vznikl v reakci na silnou politizaci kultury a vzdělávání nejčastěji s nacionálním nádechem. *Grupa 484* usilovala o demokratizaci společnosti a zaměřila se na otázku vztahu občanů Srbska k ostatním. Poslední sekcí, která byla otevřena v roce 2011, je Centrum pro migraci (*Centar za migracije*). Jeho pracovníci provádí výzkum migračního vývoje a výsledky prezentují na veřejnosti a mezi politickými činiteli.⁹⁶

Posláním organizace je „*spolu s migranty, místními obyvateli, zejména mladými lidmi ve spolupráci s organizacemi a jednotlivci v souladu s jejich hodnotami vytvářet společnost, v níž jsou respektovány rozdíly a práva všech jak v Srbsku, tak v regionu jihovýchodní Evropy*“.⁹⁷ Snaží se řídit a naplňovat vizi, ve které mají „*lidé všude na světě rovné příležitosti pro uplatnění svých práv a zdrojů, kdekoliv žijí, bez ohledu na svou etnickou a kulturní rozmanitost*“.⁹⁸ *Grupa 484* nese velký podíl na otevření tématu

⁹⁵10 godina izveštaj, Grupa 484, Beograd, dostupné na <http://www.grupa484.org.rs/publikacije/arhiva?> page=6.

⁹⁶ Grupa 484, <http://www.grupa484.org.rs/grupa-484>.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

o postavení občanské společnosti v Srbsku a na změně vládního i společenského vnímání migrace.

3. nezisková organizace Grupa 484

3.1 Struktura organizace – sekce Grupa 484

Grupa 484 byla zapsána do registru o sdruženích 16. února 1996.⁹⁹ Její zakladatelkou je aktivistka Jelena Šantić. Dnes v čele organizace stojí výkonný ředitel, kterým je od roku 2005 Vladimir Petronijević. Organizace je rozdělena do tří sekcí: Program asistované podpory (*Program integrisane podrške*), My a „ti“ druzí (*Mi a „oni“ drugi*) a Centrum migrace (*Centar za migracije*). Podle údajů z internetových stránek Centra pro rozvoj neziskového sektoru (*Centar za razvoj neprofitnog sektora*) a *Grupa 484* zaměstnává tato organizace mezi 12 a 16 osobami v hlavním pracovním

⁹⁹ Agencija za privredne registre, <http://www.apr.gov.rs>.

poměru.¹⁰⁰ Tým (koordinátoři, administrátoři, finanční manažeři a právníci) uvedený na internetových stránkách *Grupa 484* ovšem čítá pouze 11 pracovníků. Poslání a cíle organizace oslovily také množství dobrovolníků, kteří se účastnili programů napříč celým spektrem projektů. Údaje o jejich počtu opět kolísají, udávají se čísla mezi 200 až 500 osobami.¹⁰¹

K postupnému rozšiřování organizace o další sekce docházelo v souvislosti s uvolněním politické situace v Srbsku v roce 2000. *Grupa 484* se poté začala zaměřovat i na jiné oblasti než původně na uprchlíky a vnitřně přesídlené osoby. Po úspěšně zrealizovaných projektech, díky nimž se organizaci podařilo získat důvěru nových donátorů a širší společnosti, bylo rozšíření pole působnosti navíc celkem logickým krokem v rozvoji této organizace.

Program asistované podpory (*Program integrisane podrške, PRIMO*) byl pilotním programem *Grupa 484*, jejíž pracovníci se v první fázi existence PRIMO v letech 1995 až 1999 podíleli především na poskytování humanitární pomoci v Srbsku. Až s vytvořením prvního strategického plánu v roce 2000 si blíže specifikovali tři hlavní okruhy působnosti, krátce definované jako podpora, práce a změna (*podrška, posao, promena*).¹⁰²

První programový celek „podpora“ se zaměřil na přímou psychosociální, právní a zdravotní podporu migrantů a jiných zranitelných skupin. Byla do něj zahrnuta také asistence neziskovým organizacím, které těmto lidem poskytovaly sociální služby. Druhou důležitou oblastí, které se organizace rozhodla věnovat, se stalo zlepšení přístupu migrantů na pracovní trh. Skrze rekvalifikace, zajištění stáží či odborného vzdělávání dala *Grupa 484* většině zájemců z řad uprchlíků prostor zlepšit své znalosti a dovednosti a zvýšit své pracovní šance na trhu práce. Organizace podpořila i osoby, které se rozhodly pro podnikání prostřednictvím poskytování nevratných finančních půjček, mikropůjček a zprostředkování spolupráce s obchodním sektorem. Poslední část strategie *Grupa 484* nazvaná „změna“ se orientovala na systémovou změnu v oblasti sociální inkluze. Cílem bylo vytvářet v Srbsku otevřené a tolerantní prostředí pro přijetí migrantů do společnosti. Své předsvědčení o nutnosti inkluze dokládala organizace na

---

¹⁰⁰ 12 pracovníků udává internetová stránka *Grupa 484* aktualizovaný v roce 2012; 16 pracovníků udává Centar za razvoj neprofitnog sektora.

¹⁰¹ Centar za razvoj neprofitnog sektora, <http://www.crmps.org.rs/direktorijum-nvo?nvoid=282>, staženo 3.10. 2013.

¹⁰² Primo, www.grupa484.org.rs/primo.

základě vypracovaných analýz, výzkumů a uspořádaných konferencí. Nejnověji se *Grupa 484* zabývá také šířením informací o sociálním podnikání.¹⁰³

Sekce *My a „ti“ druzí* (*Mi i „oni“ drugi*) byla založena v roce 2000 během pádu Slobodana Miloševiče. *Grupa 484* se tehdy rozhodla podpořit demokratizační proces ve vzdělávání a očistit jej od dosavadních nacionalistických stereotypů, kterými se minulý režim snažil indoktrinovat mládež ve školách. Cílovou skupinou se proto stali studenti ve věku od 15 do 20 let. Pracovníci *Grupa 484* se nejprve zajímali o vztahy občanů Srbska k ostatním lidem v každodenním životě, ve válce i míru, stejně jako v dějinách, umění či politice. Na základě sebraného materiálu se snažili studentům ukázat, že „ti ostatní“, naše okolí, netvoří jen nepřátelé, ale i lidé, od kterých se můžeme učit.¹⁰⁴ Svoji činnost *Grupa 484* realizovala ve spolupráci s gymnázii, kulturními centry, ale i státními institucemi, relevantními ministerstvy (kultury, školství a dalších) a lokální samosprávou. V rámci sekce *My a „ti“ druzí* se vytvořily dvě podsekce, které se zaměřují na zprostředkování regionální a dějepisných publikací středoškolákům.¹⁰⁵

Probudit mezi mládeží zájem o knihy a obecně o literaturu se *Grupa 484* pokusila v rámci první ze zmíněných z podsekcí otevřením 12 čtenářských klubů na středních školách na území celého Srbska (Bela Crkva, Dimitrovgrad, Kikinda, Kragujevac, Zrenjanin, Novi Pazar, Užice, Požega, Kosjerić, Beograd, Vranje, Vladičin Han). Vzhledem k jejich úspěšnému fungování byl od roku 2009 pravidelně organizován festival *Na půl cesty* (*Na pola puta*). Přijíždějí na něj přední balkánští spisovatelé, kteří zde prezentují svá díla a přednášejí o různých tématech spojených s literaturou. V letech 2010 až 2012 se tento projekt navíc rozšířil o edici *Malá krabice* (*Mala Kutija*), která obsahuje vždy pět knih s texty regionálních a nepříliš známých spisovatelů (tyto knihy jsou distribuovány na gymnázia zapojená do projektu) a časopis *TekstUra*, který cílí primárně na učitele, profesory a další osoby se zájmem o literaturu a odbornou práci s ní ve vzdělávacím systému.¹⁰⁶

Druhá podsekcce zabývající se světovými a národními dějinami usiluje o popularizaci této disciplíny formou výstav, příprav publikací, prezentací v televizi a rozhlasu či tvorbou krátkých filmů. V jejím rámci se realizují kratší, spíše jednorázové projekty. Poslední, samostatně stojící a blíže nespecifikovanou částí programu *My a „ti“*

---

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ *Mi i „oni“ drugi*, <http://www.grupa484.org.rs/mi-i-oni-drugi>.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid.

druzí, je Více než aktivismus (*Više od aktivizma*), v němž se *Grupa 484* se obecně zasazuje o větší propagaci kultury a umění v galeriích, muzeích a kinotékách.¹⁰⁷

Centrum pro migraci (*Centar za migracije*, CEMI) bylo založeno v roce 2011. *Grupa 484* se tak rozhodla podpořit zvyšování povědomí o tématech migrace a reagovat na nízký počet organizací, které tento fenomén mapovaly a následně jej medializovaly. Srbská společnost totiž všeobecně nahlíží na migraci spíše negativně a migranti v ní vyvolávají strach.¹⁰⁸ Ačkoliv je Srbsko tradiční emigrační zemí (až 3,5 milionů Srbů žije v zahraničí), v současnosti se zásadním způsobem potýká také s imigrací, což před konflikty v devadesátých letech nebylo obvyklé. Imigrace sice není tak vysoká jako například v zemích západní Evropy,¹⁰⁹ přesto se jedná o velmi ožehavý problém. CEMI chce oslovit srbské občany na lokální i národní úrovni, prosadit nová řešení v přístupu k migrantům a zároveň ukázat na pozitiva migrace. Do projektů je zapojena akademická sféra, která se má společně s dalšími subjekty podílet na vytváření migrační politiky v Srbsku. Cílem této sekce je také působení a reálný přesah na samotné migranty, kteří se mají hlásit o svá práva a zapojovat se do politického, ekonomického a společenského života v Srbsku. Pod záštitou CEMI vzniklo nakladatelství, ve kterém organizace prezentuje své výstupy k tématům migrace. Dodnes CEMI vydalo několik publikací zaměřených na nucenou migraci (zahrnujících azylovou problematiku a repatriaci, vnitřně přesídlené osoby a obecně zaměstnávání) i na migraci dobrovolnou (zabývající se především uznáváním zahraničních vysokoškolských diplomů v Srbsku, návraty vysoce kvalifikovaných pracovníků, mobilitou a emigrací vysoce kvalifikovaných pracovníků i na vízovou liberalizaci).¹¹⁰ *Grupa 484* založila v roce 2005 Nadaci Jeleny Šantić (*Fondacija Jelena Šantić*), která jednou za dva roky uděluje cenu jednotlivcům i organizacím za počiny v rámci občanského života. Ve spolupráci s německou organizací *Grupa 485* byl vybudován také park Spravedlnosti a antimilitarismu v Berlíně jako pocta zakladatele *Grupa 484* Jeleně Šantić.¹¹¹

3.2 Jednotlivé projekty a jejich zaměření

Zaměření a cíle projektů se během působení *Grupa 484* proměňovaly v závislosti na momentální společenské situaci v Srbsku. Na základě výročních zpráv

¹⁰⁷ *Grupa 484*, Mali komšijski priručnik, <http://prirucnik.grupa484.org.rs>.

¹⁰⁸ Vladimir Nikitović, Srbija kao imigraciona zemlja – očekivana budućnost?, Stanovništvo 1, 2009.

¹⁰⁹ Azilanti u Srbiji, <http://www.kirs.gov.rs>.

¹¹⁰ CEMI, <http://www.grupa484.org.rs/cemi>.

¹¹¹ Fondacija Jelena Šantić, <http://www.grupa484.org.rs/fondacija-jelena-%C5%A1anti%C4%87>.

publikovaných na internetu a tištěných verzí dostupných přímo v kanceláři *Grupa 484* z let 2003 až 2009¹¹² jakož i projektů z let 2012/2013¹¹³ dostupných z databáze projektů na internetových stránkách organizace se dají obecně kategorizovat jako: projekty zaměřené na uprchlíky a vnitřně přesídlené osoby, mládež, sociální podnikání, migraci, neziskový a občanský sektor a Romy.

Pro snadnější orientaci budou projekty zaměřené na uprchlíky a vnitřně přesídlené osoby dále rozděleny podle dalších kritérií a sice podle toho, na koho se zaměřují. V následujícím textu bude uvedeno vždy několik konkrétních případů, které stanovená dílčí kritéria splňují. Vybrané projekty mají ilustrovat průběh a naplnění práce s ohledem na zdroje, jež poskytuje *Grupa 484* na internetových stránkách nebo které jsem získala během korespondence s paní Danicou Cirićovou, pracovnící této organizace. V následujícím textu však vzhledem k jejich nedostupnosti nebudou reflektovány kompletně všechny realizované projekty.

3.2.1 Uprchlíci a vnitřně přesídlené osoby

Od počátku působení organizace byli cílovou skupinou *Grupa 484* uprchlíci, později také vnitřně přesídlené osoby. Podpora se k těmto lidem dostávala čtyřmi základními způsoby: formou přímé pomoci (například poskytováním finanční nebo materiální pomoci), formou zvyšování informovanosti o právních nebo sociálních programech prostřednictvím odborného poradenství, formou aktivismu na politické úrovni, kdy se organizace snažila prosadit téma lidských práv a uprchlictví do vládních strategií a v podobě osvěty v srbské společnosti (například pořádáním kulturních akcí a vzdělávacích programů). V dalších odstavcích budou prezentovány některé z projektů, které se takto profilovaly.

Finanční a materiální pomoc

Materiální zajištění poskytovala *Grupa 484* uprchlíkům především v letech 1995 až 1999, kdy jim dodávala potraviny, ošacení i základní vybavení do kolektivních center. V této činnosti pokračuje dodnes. Momentálně realizuje například projekt potravinové pomoci pro kolektivní centrum Bogovadja, se kterým dlouhodobě spolupracuje.¹¹⁴ Později se zaměřila na granty, které uprchlíkům umožňovaly žádat

¹¹² Godišnji izveštaj 2003/2004, 2005,2006,2007,2008 2009, Grupa 484, Beograd.

¹¹³ Aktuelni projekti, <http://www.grupa484.org.rs/aktuelni-projekti>

Završeni projekti, <http://www.grupa484.org.rs/zavr%C5%A1eni-projekti>.

¹¹⁴ Urgentna pomoć u hrani za migrante koji borave u okolini Centra za azil Bogovadja, <http://www.grupa484.org.rs/aktuelni-projekti>.

organizaci o stavební materiál nebo finanční asistenci na rekonstrukci domů či bytů. Příkladem je realizace projektu ve městě Kragujevac v roce 2011, do kterého se *Grupa 484* zapojila spolu s Komisariátem pro uprchlíky, UNHCR, Evropským centrem pro sociální péči (*European Center for Social Welfare*) a lokálními institucemi. Proces probíhal nejprve formou informování potenciálních zájemců o možnosti poskytnutí pomoci, což bylo přibližně 4000 osob, z nichž zvláštní komise tvořená z výše zmíněných institucí poté vybrala vhodné kandidáty. Společná iniciativa pomohla 20 rodinám, které získaly stavební materiál na dostavbu či vybavení domácností. Z projektu byla též financována výstavba činžovního domu s patnácti byty. Další finanční prostředky v podobě malých grantů získalo na nespecifikované účely asi dvacet subjektů.¹¹⁵

Pod hlavičkou *Grupa 484* vznikly také projekty, u kterých není jasný reálný dopad na cílovou skupinu. Jedním z nich je projekt nazvaný Zlepšení ekonomické a sociální integrace uprchlíků a vnitřně přesídlených osob žijících v kolektivních centrech v Srbsku (*Unapređenje ekonomske i socijalne integracije izbeglica i interno raseljenih osoba koji žive u kolektivnim centrima u Srbiji*), který probíhal v letech 2008 až 2012 a definoval si poměrně obecné cíle jako zavedení přímé asistence v kolektivních centrech a umístění uprchlíků na pracovním trhu. Zpráva *Grupa 484* o tomto projektu uvádí, že podporu získaly dva až tři tisíce uprchlíků a vnitřně přesídlených osob ve třiceti oficiálních a dvaceti neoficiálních kolektivních centrech. Detailní informace o konkrétních aktivitách ovšem zpráva nepodává.¹¹⁶

Psychosociální podpora

Poměrně velkou část pomoci v letech 1995 až 1999 tvořila psychosociální práce. Projekty *Grupa 484* se zaměřovaly na sociální poradenství a psychoterapii. Spolu s materiálním zajištěním byly obě tyto sféry v danou chvíli naprosto stěžejní. Uprchlíci totiž potřebovali informace, kam se uchýlit a jak postupovat v této složité situaci, stejně jako odbornou psychologickou péči, která se po traumatických zážitcích často ukazovala jako nezbytná.

Příkladem projektu, který byl realizován v letech 2003 až 2004 na základě předchozí terénní práce, je podpora rodin v kolektivních centrech. Pracovníci si všimli narůstajícího počtu rodin trpících symptomem dysfunkce. Traumatizující zážitky,

¹¹⁵ Grupa 484, <http://www.grupa484.org.rs/aktuelni-projekti>.

¹¹⁶ Grupa 488, <http://www.grupa484.org.rs/zavr%C5%A1eni-projekti>.

vzájemné nepochopení, provizorní bydlení a další aspekty emigrace měly velký vliv na fungování rodin. Organizace tak během dvou let poskytla sociální poradenství a psychologickou pomoc 310 rodinám z osmi kolektivních center.¹¹⁷

Mnozí z uprchlíků netušili, na koho se ve své situaci obrátit. Zároveň si nebyli vědomi svých práv a ani o nich možná zpočátku neměli možnost přemýšlet. Další z projektů, který měl přispět právě ke zvýšení informovanosti migrantů, se proto zaměřil na seznámení cílové skupiny s organizacemi poskytujícími sociální pomoc a informace uprchlíkům o jejich postavení v rámci mezinárodního práva. Pracovní skupiny tvořené zástupci lokálních uprchlíků, politických činitelů a představitelů institucí a organizací (úřadů a neziskového sektoru) se nejprve zúčastnili vzdělávání o hlavních principech UNHCR a právech uprchlíků v Srbsku i mimo něj. Následně uspořádali pro cílovou skupinu několik kulatých stolů a seminářů, jejichž účelem bylo předat a rozšířit tyto informace mezi uprchlíky.¹¹⁸

Aktivity na politické úrovni

Na politické úrovni se *Grupa 484* angažovala při vypracování Národní strategie pro snížení chudoby. Tomuto tématu se věnují ve zvláštní podkapitole. Zapojení *Grupa 484* patří k úspěchům, které pomohly v boji za práva a postavení uprchlíků a vnitřně přesídlených osob v Srbsku.

V letech 2003 až 2004 se *Grupa 484* aktivně zapojila do debat o předloze návrhu Zákona o azylu, který vstoupil v platnost v roce 2007.¹¹⁹ Záhy se velkým tématem této organizace stalo sociální bydlení, na jehož podporu její zástupci v roce 2008 připravili sezení a diskuze s potenciálními zájemci nejčastěji právě uprchlíky. V následujícím roce se snažili přitáhnout pozornost odborníků. Společně s UNDP (*United Nations Development Programme*) a UNICEF (*United Nations International Children's Emergency Fund*) se členové *Grupa 484* účastnili veřejného zasedání Odboru pro snížení chudoby při Národní skupštině (*Odbor za smanjenje siromaštva*), kde bylo přítomno přibližně sto poslanců. Sesbírali také materiál k dané problematice a publikovali jej v elektronických bulletiních. Zabývali se vysvětlením pojmu sociálního bydlení, analýzou stávající bytové situace v Srbsku a prezentací rozhovorů s osobami ohrožených vystěhováním nebo žijících v nevyhovujících podmínkách.¹²⁰ Mimo jiné

¹¹⁷ Godišnji Izveštaj 2003/2004, Grupa 484, Beograd.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Zakon o azilu, 2007, dostupný na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_azilu.html.

¹²⁰ Godišnji ozveštaj 2008, Grupa 484, Beograd.

díky těmto aktivitám byl v roce 2009 srbskou vládou nakonec přijat Zákon o sociálním bydlení.¹²¹

Osvěta týkající se problematiky uprchlictví

Do poslední kategorie patří projekty *Grupa 484*, díky nimž se v Srbsku podařilo zviditelnit téma uprchlictví. V roce 2003 natočili Zoran a Svetlana Popović dokumentární film o rodině Srbů z Chorvatska, kteří se po válce rozhodli vrátit zpátky do místa, ze kterého uprchli. Film ilustruje, jak může být návrat do rodiště komplikovaný a jakým problémům musí navrátilce čelit.¹²² *Grupa 484* se připojila k dalším státům, které organizovaly *Světový den uprchlíků* a *Den lidských práv*. Vznikly programy na podporu institucionálního a programového rozvoje (2000 až 2012), které do procesu zviditelnění zapojily skrze spolupráci mezi fakultami a neziskovými organizacemi studenty vysokých škol. Pro odbornou srbskou i mezinárodní veřejnost uspořádala *Grupa 484* několik konferencí. Jedna z nich byla například na téma Média mezi svobodou a nezávislostí: úloha tištěných médií v procesu návratů uprchlíků 2012 až 2013 (*Mediji između slobode i zavisnosti: uloga štampanih medija u procesu povratka izbeglica*),¹²³ do které byli zapojeni jak odborníci ze Srbska, tak i z Bosny a Hercegoviny. Na téma uprchlíků se snažila upozornit i pomocí publikační činnosti. Příkladem mohly být výroční zprávy (*Izveštaji o stanju ljudskih prava izbeglica, interno raseljenih lica i tražilaca azila*), které analyzovaly stávající situaci uprchlíků v Srbsku a zároveň se snažily uvádět možná doporučení k jejímu zlepšení.¹²⁴

3.2.2 Mládež

Grupa 484 realizovala projekty na podporu mladých lidí, přičemž byl zvláštní důraz kladen především na studenty. Předně se zasazovala o jejich aktivní participaci při rozvoji občanské společnosti. Mezi první iniciativu patřilo v roce 2003 založení Klubu k propagaci občanské společnosti (*Klub za promovisanje civilnog društva*), v rámci kterého aktivisté organizace *Grupa 484* usilovali o otevření debaty o hodnotách demokracie a občanské společnosti. Tento klub pořádal tzv. tribuny demokracie, kde si studenti vyměňovali názory a společně polemizovali o významu slov, jako je právě

¹²¹ Zakon o socijalnom stanovanju, 2009, dostupné na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_socijalnom_stanovanju.html.

¹²² Zoran a Svetlana Popović, 2003, prezentace na festivalu dokumentárního filmu v Bělehradě a mezinárodním festivalu FEST, TV B92 a 10 lokálních stanicích.

¹²³ Grupa 484, <http://www.grupa484.org.rs/aktuelni-projekti>.

¹²⁴ Izveštaje o stanju ljudskih prava izbeglica, interno raseljenih lica i tražioca azila <http://www.grupa484.org.rs/publikacije/arhiva?page=3>.

demokracie či občanství, a jejich vzájemné propojenosti. Na tuto prvotní iniciativu posléze navázal program Člověče, nezlob se: Bohatství rozmanitosti (*Čoveče ne ljuti se: Bogatstvo različitosti*). Organizace v rámci tohoto projektu uspořádala debaty se středoškolskými studenty o možnostech zapojení se do společenského dění s cílem motivovat je ke spolupráci s lokálními iniciativami.

Srbská společnost stále ještě plně neakceptovala osoby s mentálním nebo fyzickým hendikepem. Všechny formy postižení byly dlouhodobě tabuizovány, dokonce ani stát nebyl schopen vytvářet lepší podmínky pro život postižených a zasadit se o změnu postoje srbské společnosti k nim. Na tento fakt zareagovala *Grupa 484* v roce 2002 projektem Kino, které léčí (*Bioskop koji leči*), jehož hlavním posláním se stalo otevření tohoto tématu a změna pohledu na osoby s fyzickým i mentálním postižením.¹²⁵

Po ozbrojených konfliktech mezi jednotlivými balkánskými státy se ukázalo jako nezbytné obnovit vzájemné vztahy a neposilovat válkou rozdmýchaný antagonismus. *Grupa 484* stála v letech 2003 až 2004 za dvěma mezinárodními projekty, do kterých byli zapojeni středoškolští studenti z Albánie, Makedonie, Černé Hory, Kosova a Maďarska. Projekty Znovu nalezení přátel (*Pronadjeni prijatelji*) a To jsem já, kdo jsi ty? (*Ovo sam ja, ko si ti?*) se pokoušely bořit jazykové a národnostní bariéry, čímž se snažily přispět ke vzájemné toleranci. Další projekty odkazující na podobné hodnoty realizovali v roce 2004 studenti středních škol ze Srbska, aby ukázali na různorodost jednotlivých regionů. První projekt Oběd v Bělehradě (*Ručak u Beogradu*), se zaměřil na poznávání sousedních kultur přes přípravu a ochutnávku národních jídel. Druhý, Rovnice se dvěma známými (*Jednačina sa dve upoznate*), se soustředí na poznávání jiných náboženství prostřednictvím návštěv různých sakrálních budov.¹²⁶

V roce 2003 se *Grupa 484* podílela na přípravách podkladů pro srbskou vládu při tvorbě dokumentu Strategie pro snížení chudoby (*Strategija za smanjenje siromaštva*). V rámci projektu Mladí a chudoba (*Mladi i siromaštvo*) se debat o chudobě zúčastnili také studenti středních škol. Jeden z dalších projektů zacílil přímo na mládež z řad vnitřně přesídlených osob z Kosova a na otázku jejich návratu, Dobří lidé ve zlých časech (*Dobri ljudi u lošim vremenima*).¹²⁷ S rozšířením pole působnosti *Grupa 484* se zvýšila i potřeba informovat o problematice migrace. Z tohoto důvodu se organizace

¹²⁵ Godišnji izveštaj 2003/2004, Grupa 484, Beograd.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

rozhodla realizovat projekt pro vysokoškolské studenty Škola o migraci (*Škola o migracijama*), v němž vystoupili odborníci z různých humanitních oborů (sociologie, antropologie, mezinárodní vztahy a další) a prezentovali fenomén migrace.¹²⁸ V současnosti se projekty *Grupa 484* vzhledem k nízkému procentu zaměstnanosti u mladých lidí zabývají hlavně jejich podporou při hledání zaměstnání, zprostředkováním spolupráce s podnikateli a úspěšnou zahraniční diasporou (2012-2013).

3.2.3 Migrace, neziskový a občanský sektor

Grupa 484 se v srbském prostředí do velké míry zasadila také o rozšíření pojmu občanská společnost. Napomohla tomu mimo jiné třídílná publikace Kritický glosář občanské společnosti (*Kritički pojmovnik civilnog društva*), která vyšla ve spolupráci s Filozofickou fakultou a Fakultou politických věd Univerzity v Bělehradě.¹²⁹ Kolektiv autorů se v ní pokusil objasnit pojmy jako demokracie, lidská práva, občanská společnost, veřejnost, modernizace, občan, tolerance, solidarita, kultura, identita, právo, spravedlnost nebo víra. Kniha byla využita k výuce středoškolského předmětu občanská výchova.¹³⁰ Organizace se aktivně zapojila i do debat k předlohám návrhu Zákona o neziskových organizacích (*Zakon o nevladinim organizacijama*), který měl nahradit zastaralý zákon z roku 1990. Velké úsilí zde bylo věnováno užšímu propojení vlády s neziskovými a mezinárodními organizacemi. V roce 2009 byl tento zákon srbskou vládou schválen.¹³¹

Nucené migranty, jimiž se srbská vláda zabývala hlavně v první dekádě 21. století, vystřídali ekonomičtí imigranti. Současně začalo Srbsko intenzivně usilovat o statut kandidátské země do Evropské unie a podepsání Stabilizační a asociační dohody (SAA), čehož dosáhlo v roce 2008. Podpisem smlouvy vznikly srbskému státu nové závazky a povinnosti vůči EU. V migračních otázkách musel Bělehrad začít reflektovat evropské standardy (například při sjednocování vízové a azylové politiky) a zapojit se do boje proti ilegální migraci. *Grupa 484* informovala veřejnost o nutnosti zrušit vízovou povinnost a výhodách tohoto kroku do budoucna. Organizace k tomu využívala mediální kanály (televizi, rozhlas, tisk a internet) a vydala publikaci K bílé šengenské listině (*Ka beloј šengenskoј listi*), která se touto problematikou detailně zabývá.¹³²

¹²⁸ Godišnji izveštaj 2005/2006, Grupa 484, Beograd.

¹²⁹ Kritički pojmovnik civilnog društva, <http://www.grupa484.org.rs/publikacije/mi-i-oni-drugi/kriti%C4%8Dki-pojmovnik-civilnog-dru%C5%A1tva>.

¹³⁰ Godišnji izveštaj 2005/2006, Grupa 484, Beograd.

¹³¹ Zakon o udruženjima, http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_udruzenjima.html.

¹³² Ka beloј šengenskoј listini, 2005, <http://www.grupa484.org.rs/publikacije/cemi/vizna-liberalizacija/ka-beloј-%C5%A1engenskoј-listi-izve%C5%A1taj-o-napretku-srbije-u-procesu>

Přijetím Stabilizační dohody se neziskovým organizacím otevřela možnost čerpat více dotací z Evropské unie. *Grupa 484* v minulém roce dokončila například projekty k budování kapacit pro efektivní migrační politiku v Srbsku s cílem oslovit srbskou společnost.¹³³ Zapojila se do projektu Od politiky k praxi „přiliv mozků“ (*Od politika do praksi „priliva mozgova“*), který se zabývá přílivem odborných kapacit na Západní Balkán. Velkou část práce zde odvádí jedna za sekci *Grupa 484* Centrum pro migraci (*Centar za migracije*), jehož pracovníci u cílové skupiny zpracovávají a sbírají data z terénu a na jejich základě následně vypracovávají případové studie.¹³⁴ *Grupa 484* se začala angažovat i v reintegraci vysoce kvalifikovaných navrátilců z ciziny v zemích Západního Balkánu. Jeden z projektů dokonce zahrnul materiální pomoc pro potomky těchto navrátilců, konkrétně děti od sedmi do patnácti let, které se společně s rodiči vrátily ze Švédska a potřebovaly překonat bariéry ve škole.¹³⁵

3.2.4 Sociální podnikání

Velký zájem nejnověji vzbudilo téma sociálního podnikání, tedy zaměstnávání občanů znevýhodněných na běžném pracovním trhu a jejich integrace do společnosti. V současnosti se jedná o jedno z vůbec nejzásadnějších a nejaktuálnějších témat v neziskovém sektoru napříč Evropou i mimo ni. Tento typ podnikání totiž může být jednou z možností, jak řešit řadu sociálních problémů.¹³⁶

Grupa 484 drží krok s ostatními organizacemi a již od roku 2010 zajišťuje systematický přísun informací v oblasti sociálního podnikání. Vydává elektronické bulletiny, které se zabývají bližším výkladem tohoto podnikání, praktickými příklady a s ním spojené legislativy v zahraničí a v Srbsku. Poskytuje vládě doporučení, jak lépe nastavit pravidla pro dostupnost projektů i zdrojů k jejich financování.¹³⁷

Téma sociálního podnikání v srbské společnosti od začátku rezonovalo natolik, že byl podpořen projekt na vytvoření sítě sociální ekonomiky v jihovýchodní Evropě a založeno fórum sociálního podnikání, které má napomoci rozvoji tohoto konceptu na Západním Balkáně. Srbsko zprovoznilo webové stránky¹³⁸ Síť sociálního hospodářství v Srbsku (*Mreža socijalne ekonomije Srbije*). Projekt financovala Nadace UniCredit,

¹³³ „Umrežavanje i gradjenje kapaciteta za efektivniju migracionu politiku u Srbiji“, <http://www.grupa484.org.rs/zavr%C5%A1eni-projekti>.

¹³⁴ Grupa 484, <http://www.grupa484.org.rs/zavr%C5%A1eni-projekti>.

¹³⁵ Podrška najvulnerabilnijim povratnicima iz Švedske i drugih zapadnih zemalja, Završeni projekti, <http://www.grupa484.org.rs/zavr%C5%A1eni-projekti>

¹³⁶ Ashoka Innovators for the public, „What is the Social Entrepreneur?“, https://www.ashoka.org/social_entrepreneur.

¹³⁷ SENS mreža, <http://www.sens.rs>.

¹³⁸ Ibid.

přičemž hlavním partnerem se stala právě *Grupa 484*. Fórum má dnes 28 členů a poskytuje základní informace a rady, jak začít s podnikáním a co je k němu zapotřebí. V roce 2012 navíc organizace vydala přehledného průvodce sociálním podnikáním.¹³⁹

3.2.5 Romové

Do této kategorie jsou zařazeny projekty, které se zaměřily na pomoc romské menšině a jejím organizacím. V minulosti se jednalo například o poradenství, jak čerpat dotace z evropských fondů v projektu *Přístup k fondům Evropské Unie pro Romy (Pristup Fondovima Evropske Unije za Rome)* nebo o zlepšení zdravotního stavu Romů v projektu *Zaměstnávání romských zdravotních zprostředkovatelů: ekonomická analýza zapojení romských zprostředkovatelů ve státních zdravotnických institucích v Srbsku (Zapošljavanje romskih zdravstvenih medijatora: ekonomska analiza uključivanja romskih medijatora u državne zdravstvene institucije u Srbiji)*.¹⁴⁰ Momentálně pracuje *Grupa 484* pracuje na projektu prevence obchodu s lidmi, který přímo souvisí s uvolněním vízové povinnosti pro Srbsko a z toho plynoucí zvýšené migrace do Evropské unie. Konkrétně se jedná o projekt *Prevence obchodu s lidmi v kontextu migračního stíhání azylové ochrany romské populace z teritoria Srbska (Prevenција trgovine ljudima u kontekstu migratorne potrage za azilnom zaštitom romske populacije sa teritorije Srbije)*.¹⁴¹

3.3 Národní strategie pro snížení chudoby

Srbská vláda udělala první velký krok směrem ke zlepšení situace a postavení uprchlíků v roce 2002 schválením Národní strategie pro řešení otázek uprchlíků a vnitřně přesídlených osob (*Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i raseljenih lica*) Vedle otázky uprchlíků se však zabývala také chudobou, která se stala na základě programu OSN a dokumentu *Rozvojové cíle tisíciletí (Millennium Development Goals)* z roku 2000 další vládní prioritou.¹⁴² V následujícím roce začali odborníci s vypracováním strategie, která by obsahovala definici cílů a konkrétních postupů pro boj s chudobou v Srbsku. *Grupa 484* viděla jako nutnost zahrnout do tohoto

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Grupa 484, <http://www.grupa484.org.rs/zavr%C5%A1eni-projekti>.

¹⁴¹ Grupa 484, <http://www.grupa484.org.rs/aktuelni-projekti>.

¹⁴² Robert Stojanov, „Rozvojové tisíciletí“, 2008, <http://www.rozvojovka.cz/rozvojove-cile-tisicileti>.

konceptu i uprchlíky a vnitřně přesídlené osoby, kterých se problematika chudoby také zásadním způsobem dotýkala. Hlavní důraz byl kladen na lidskoprávní stránku.¹⁴³

Srbská vláda zahrnuje poprvé do procesu jednání o strategii i neziskový sektor. V roce 2002 vznikl podpůrný vládní orgán Poradní odbor občanské společnosti (*Savetodavni odbor civilnog društva*), který se skládal celkem z jedenácti neziskových organizací. Jednou z nich byla právě *Grupa 484*. Tyto organizace zastupující zájmy ohrožených skupin (děti, mládeže, invalidů, žen, uprchlíků a vnitřně přesídlených osob, Romů a seniorů) dostaly od srbské vlády za úkol předložit analýzu postavení daných skupin v Srbsku.¹⁴⁴

Grupa 484 vydala v roce 2002 na základě vlastní terénní práce dvě publikace, jejichž cílem bylo přiblížit situaci uprchlíků a vnitřně přesídlených osob z lidskoprávního pohledu a předložit argumenty pro zařazení této skupiny osob do připravované vládní strategie. Konkrétně se jednalo o práce *Uprchlíci a vnitřně přesídlené osoby jako ohrožené skupiny a jejich zapojení do Strategie pro snížení chudoby (Izbeblisce i IDPs kao ugrozene grupe i njihovo uklučenje u SSS)*¹⁴⁵ a *Sledování snížení chudoby mezi uprchlíky a vnitřně přesídlenými v Republice Srbsko (Praćenje smanjenja siromaštva medju izbeglicama a IDPs u Republice Srbiji)*. Z analýz vyplynulo, že se až 25 procent z celkového počtu uprchlíků nachází pod hranicí chudoby. Mimo jiné na základě těchto údajů se vláda rozhodla uprchlíky a vnitřně přesídlené osoby do konceptu začlenit.¹⁴⁶

Strategie pro snížení chudoby (*Strategija za smanjenje siromaštva*) byla schválena na konci roku 2003.¹⁴⁷ Tento střednědobý rozvojový rámcový program obsahoval detailní analýzu chudoby v Srbsku a zabýval se otázkou budoucího socioekonomického rozvoje v zemi. Do skupiny osob ohrožených chudobou byly nakonec zařazeny pouze Romové, uprchlíci a vnitřně přesídlené osoby, invalidé a ženy.¹⁴⁸ *Grupa 484* tedy uspěla ve svém snažení a získala možnost podílet se dále na vytváření programů pro zlepšení situace uprchlíků a vnitřně přesídlených osob v Srbsku.

V následujícím roce však vláda nesplnila téměř žádný ze stanovených cílů strategie. Problémem byla absence výkonné složky, která by dohlížela na průběh a

¹⁴³ Godišnji izveštaj 2003/2004, Grupa 484, Beograd.

¹⁴⁴ Vlada Republike Srbije, „Partneri u primeni SSS“, <http://www.prsp.gov.rs/partneri/index.jsp> .

¹⁴⁵ Grupa 484, <http://www.grupa484.org.rs/sites/default/files/Izbeblisce%20i%20IRL%20kao%20ugrozene%20grupe%20i%20njihovo%20uključenje%20u%20Strategiju%20za%20smanjenje%20siromastva,%202003.pdf>.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Vlada Republike Srbije, <http://www.prsp.gov.rs>.

¹⁴⁸ Ibid.

kontrolovala jeho uskutečnění. V roce 2004 byl proto z podnětu neziskových organizací založen Implementační tým při místopředsedovi vlády (*Tim podpredsednika Vlade za implementaciju*), který začal agendu strategie sledovat a všechny aktivity s ní spojené koordinovat. Dalším podpůrným orgánem se stal parlamentní Odbor pro snížení chudoby (*Odbor za smanjenje siromaštva*), jehož členové posuzovali návrhy zákonů a dohlíželi na rozdělování rozpočtu, tedy mimo jiné i to, aby se z rozpočtu uvolňovaly prostředky na program snižování chudoby. Do procesu byla zapojena též lokální samospráva, která dostala za úkol podávat informace a formulovat případné nedostatky a problémy při implementaci strategie, i mezinárodní donátoři.¹⁴⁹

V roce 2008 došlo k několika malým strukturálním změnám. Poradní odbor občanské společnosti (*Savetodavni odbor civilnog društva*) byl nahrazen novým orgánem, jehož primárním cílem se stala užší spolupráce mezi vládním a nevládním sektorem. Kontaktní organizace občanského sektoru pro implementaci strategie (*Kontakt organizacije civilnog društva za implementaciju SSS - KOCD*) měla ulehčit vzájemnou komunikaci při tvorbě nové strategie pro snížení chudoby a zapojení jednotlivých organizací. Tuto skupinu tvořily neziskové organizace ze všech výše zmíněných oblastí, které pomáhaly seniorům, mládeži, Romům, ženám, dětem, invalidům a uprchlíkům a vnitřně přesídleným osobám.¹⁵⁰

Grupa 484 zajišťovala v rámci KOCD vytvoření databáze údajů o neziskových organizacích aktivních v otázkách uprchlictví. V letech 2007 a 2008 vydávala elektronické bulletiny, v nichž analyzovala základní problémy uprchlíků – tedy bydlení, práci a vzdělávání. V roce 2007 publikovala také studii, která se zabývala začleněním mladých lidí do skupiny ohrožené chudobou.¹⁵¹ Zorganizovala pět kulatých stolů, vytvořila pracovní skupinu a uspořádala konferenci Jak zapojit uprchlíky a vnitřně přesídlené osoby do procesu snížení chudoby (*Kako uključiti više izbeglice i raseljena u procesima smanjenja siromaštva*), které se účastnilo 49 sdružení, 38 institucí, 5 donátorů a představitelé srbské vlády. Její výstupy reflektoval výzkum *World Refugee Survey*.¹⁵²

Vláda si stanovila cíl snížit chudobu do roku 2010 v Srbsku na polovinu. Podle údajů žilo v Srbsku v roce 2003 pod hranicí chudoby 10,5 procenta obyvatel Srbska

¹⁴⁹ Vlada Republike Srbije, „Partneri u primeni SSS“, <http://www.prsp.gov.rs/partneri/index.jsp> .

¹⁵⁰ Vlada Republike Srbije, „Socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva“, http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=571.

¹⁵¹ Stanković, Čelić i kolektiv autora, Praćenje smanjenja siromaštva ugroženih grupa mladih, Grupa 484, 2007.

¹⁵² Godišnji izveštaj 2008, Grupa 484, Beograd.

Tento počet se podařilo v roce 2008 zredukovat na 7,9 procent. Data k následujícím rokům bohužel nejsou dostupná.¹⁵³

Až s vytvořením sítě funkčních orgánů a zapojením dalších institucí mohl být proces snižování chudoby v Srbsku plně odstartován. Velký podíl na tom měly neziskové organizace, které intenzivně tlačily na vládní složky. Díky podkladům, které dodala *Grupa 484*, se do skupiny zařadili také uprchlíci a jejich integrace se výrazně urychlila. *Grupa 484* je stále součástí KOCD a pomáhá s naplňováním strategie dodnes.

3.4 Finanční zázemí organizace

Mezi hlavní zdroje, z nichž *Grupa 484* získala a nadále získává finanční podporu, patří mezinárodní fondy, nadace, vládní orgány a v posledních letech především instituce Evropské unie. Spektrum donátorů bylo široké a pestré. Podle údajů organizace dostupných z výročních zpráv 2003 až 2009 se dotace dají rozdělit do několika kategorií podle přispěvatele.

Prvními z nich byly vládní prostředky, tedy finance poskytnuté srbskou vládou. Nejčastěji se v tomto případě jednalo o konkrétní ministerstva (například zdravotnictví, školství a další), která rozdělovala rozpočtové prostředky. *Grupa 484* dlouhodobě spolupracovala s celou řadou místních i zahraničních nadací a dalších velkých neziskových organizací (UNHCR, *Danish Refugees Council*), jejichž podíl na realizaci určitých projektů byl poměrně značný.

Mezi významné přispěvatele se zařadily i zahraniční vlády, které prostředky rozdělovaly samy nebo je z jejich pověření přerozdělovaly nadace a obdobné subjekty. Od podpisu Stabilizační a asociační dohody v roce 2008 se stěžejním donátorem stala také Evropská unie, jejíž finanční zdroje zahrnují jak prostředky získané přímo z evropských fondů, tak i zdroje získané prostřednictvím implementačních agentur Evropské unie.¹⁵⁴ Finanční podporu poskytovaly i agentury OSN (UNHCR a UNDP).¹⁵⁵ Poslední kategorií byly privátní zdroje, do které spadaly firmy a individuální dárci.¹⁵⁶

---

¹⁵³ Vlada Republike Srbije, „Koliko je siromašnih u Srbiji?“, <http://www.prsp.gov.rs/kolikoje.jsp>.

¹⁵⁴ Výroční zprávy Grupa 484 od 2003 do 2009.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

3.4.1 Výroční zprávy

Na základě informací o příjmech a výdajích *Grupa 484* z výročních zpráv byl poměr financí následující: podle údajů z první dostupné výroční zprávy byl v roce 2003 celkový příjem organizace 617 847 eur. Z této částky pocházelo 31 procent od holandské rozvojové organizace OXFAM NOVIB (*Nederlandse Organisatie Voor Internationale Bijstand*). Dalším významným donátorem, který poskytl 32 procent, byla organizace FRESTA. U tohoto subjektu však nebylo možné dohledat jeho původ. Příspěvek z privátní sféry tvořil 3 procenta. Evropská komise přispěla 5,5 procenta. Významným zahraničním nevládním donátorem se stal Norský uprchlický svaz (*Norveški savet za izbeglice*) s 9,5 procenty. Ostatní dotace se pohybovaly mezi 0,1 až 3,5 procenty.¹⁵⁷

V roce 2004 byl celkový příjem 664 173 eur. Opět dominovaly OXFAM NOVIB a FRESTA. *Grupa 484* zaznamenala navýšení dotací ze strany privátních donátorů, kteří přispěli 8 procenty. V tomto roce se navíc na projektech 6 procenty podílelo i UNHCR. Ostatní částky oscilovaly mezi 0,1 až 4 procenty.¹⁵⁸

V rámci dvouroční výroční zprávy tvořily příjmy *Grupa 484* v roce 2005 600 449 eur a v roce 2006 410 039 eur. Za rok 2005 převažovaly příspěvky OXFAM NOVIB – (36 %) a NAB – *Neighbourhood Program of the Danish Government* (23 %). V roce 2006 byly nejvyšší částky poskytnuty ze zdrojů *Balkan Trust for Democracy* a *European Agency for Democracy*, které mírně překročily 13 procent z celkové částky.¹⁵⁹

V roce 2007 získala *Grupa 484* 550 990 eur. Nejvíce čerpala opět z dotací od *Balkan Trust for Democracy* (15 %) a od evropských institucí Evropské komise a *European Instrument for Democracy and Human Rights* přibližně (9 %).

V roce 2008 byl celkový příjem organizace nižší než v předchozích letech, dohromady činil 447 958 eur. Největší podíl tvořily finance od Evropského parlamentu, Evropské komise, EIDHR (*European Instrument for Development and Human Resources*), které v součtu tvořily 42 procent. Vládní dotace činily 14 procent a privátní pouze 1,5 procenta.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Godišnji izveštaj 2003/2004, Grupa 484, Beograd.

¹⁵⁸ Godišnji izveštaj 2003/2004, Grupa 484, Beograd.

¹⁵⁹ Godišnji izveštaj 2005/2006, Grupa 484, Beograd.

¹⁶⁰ Godišnji izveštaj 2008, Grupa 484, Beograd.

Poslední dostupné údaje se vztahují k roku 2009, v němž *Grupa 484* získala 719 400 eur. 35 procent poskytla UNIDEA – Unicredit Foundation a AENEAS (*Assistance to the Third Countries in the Field of Migration and Asylum*) 19 procent.¹⁶¹

Údaje o výši příjmů a výdajů nebylo možné vzhledem k jejich neúplnosti relevantně zmapovat a zanalyzovat. Chybí výroční zprávy z let 2010 až 2012. Předchozí odstavce prezentují pouze útržek informací, který přesto do jisté míry ilustruje situaci v daných obdobích. Především transparentní a dostupné finanční vykazování je často měřítkem kvality jednotlivých organizací. *Grupa 484* sice údajně (alespoň dle tvrzení jejích pracovníků mi to ve vzájemné emailové korespondenci) disponuje výročními zprávami z let 2005, 2007 a 2009, dodnes ale na jejích internetových stránkách nebyly uveřejněny. Výroční zprávy k rokům 2010 až 2013 organizace prozatím nevypracovala.

3.4.2 Donátoři a partneři

Hlavními donátory, které *Grupa 484* uvádí na svých webových stránkách, jsou zahraniční i místní instituce a organizace. Do první kategorie patří norská ambasáda, jejíž podpora vycházela z dlouhodobé bilaterální spolupráce Srbska s Norskem sahající až do roku 2000. Norsko podpořilo především projekty, které směřovaly k reformám přibližujícím Srbsko k Evropské unii.¹⁶² Dalším z řady významných zahraničních donátorů byla Švýcarská agentura pro rozvoj a spolupráci (*Swiss Agency for Development and Cooperation*) spadající pod švýcarské ministerstvo zahraničí. Její pomoc se odvíjela od kooperačního plánu vytvořeného na období 2010 až 2013, jenž vznikl za účelem podpoření Srbska na cestě k začlenění do Evropské unie. Cílovými oblastmi byly sociální inkluze, snížení chudoby a zvýšení konkurenceschopnosti srbské ekonomiky.¹⁶³

K norské a švýcarské vládě se připojila i americká vládní agentura USAID. Američané se jejím prostřednictvím rozhodli naplnit vizi demokratického, prosperujícího a plně integrovaného Srbska, které by bylo plnohodnotnou součástí euroatlantického prostoru. Agentura orientovala finanční pomoc na projekty, které vedly k dokončení ekonomické a politické transformace a začlenění Srbska do struktur Evropské unie, jakož i ke zlepšování politického klimatu v Srbsku.¹⁶⁴ S podobným cílem

¹⁶¹ Godišnji izveštaj 2009, Grupa 484, Beograd.

¹⁶² Norway (the official site in Serbia, „Strengthening of the civil society in Serbia“ http://www.norveska.org.rs/News_and_events/Development-support/Strengthening-of-the-Civil-Society-in-Serbia/Strengthening-Civil-Society/#.UqSLguliky4.

¹⁶³ <http://www.sdc.admin.ch/>

¹⁶⁴ USAID, Serbia profile, <http://www.usaid.gov/where-we-work/europe-and-eurasia/serbia>

přišla do Srbska také podpora z nevládního grantového programu *Balkan Trust for Democracy* fungujícího v rámci amerického fondu *German Marshall Fund of The United States*. Většina finančních prostředků byla vynaložena mezi lety 2003 a 2013 na posilování transatlantické spolupráce na Balkáně.¹⁶⁵ K americkým donátorům lze přiřadit rovněž nadaci *Charles Stewart MOTT Foundation (The Mott Foundation)*, která rozdělila granty neziskovým organizacím v osmi balkánských zemích (Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Chorvatsko, Kosovo, Černá Hora, Rumunsko, Srbsko a Turecko). Finance směřovaly na podporu a posilování filantropie a aktivní občanské společnosti.¹⁶⁶

V současnosti se na mnohých projektech podílí italská nadace *Unicredit Foudation*, která se zaměřuje na program sociálního podnikání, zajištění přístupu k investičním úvěrům a poskytování finančního poradenství ke zlepšení situace v srbské ekonomice.¹⁶⁷ Mezi evropské nevládní neziskové organizace se zařadila také francouzská rozvojová agentura *Ccfd – Terre solidaire* založená v roce 1984, která podpořila demokratizaci a otevřený a pluralistický dialog.¹⁶⁸

Srbsko a organizaci *Grupa 484* na cestě k evropské integraci podpořila i samotná Evropská unie, respektive Delegace Evropské unie v Republice Srbsko (*Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji*), jejíž primární funkcí bylo představit Evropskou unii v Srbsku. Pracovníci se snažili formou společných projektů rozvíjet vztahy na politické i ekonomické úrovni a podpořit projekty jak po finanční, tak po technické stránce.¹⁶⁹

Důležitým dárce v rámci srbského prostředí byla místní nadace *Fondacija Ana i Vlade Divac*, kterou založil v roce 2007 v názvu zmíněný manželský pár. První finanční prostředky mířily na pomoc uprchlíkům především při řešení nevyhovujícího bydlení. V současnosti nadace podporuje celou škálu projektů, které jsou realizovány i mimo prostor Srbska.¹⁷⁰ Lidskoprávně-analytický program zajišťoval Fond pro otevřenou společnost (*Fond za otvoreno društvo*), který je součástí mezinárodní sítě

¹⁶⁵ The German Marshall Fund of the United States, *Balkan Trust for Democracy* profile, dostupné na <http://www.gmfus.org/grants-fellowships/grantmaking-programs/balkan-trust-for-democracy/#sthash.RWfpHxbA.dpuf>.

¹⁶⁶ Charles Stewart Mott Foundation, *Southeast Europe* profile, dostupné na <http://www.mott.org/FundingInterests/Regions/southeasteurope#sthash.xI9LNt5F.dpuf>.

¹⁶⁷ Unicredit Foundation, *Serbia – Feasible*, dostupné na <https://www.unicreditfoundation.org/en/programs/cohesion/serbia-feasible.html>.

¹⁶⁸ CCFD – Terre Solidaire, <http://ccfd-terresolidaire.org/index.php>.

¹⁶⁹ Delegacija Evropske Unije u Republice Srbiji, http://www.europa.rs/projects/projektne_aktivnosti/1069/Obele%C5%BEen+svetski+dan+izbeglica.html.

¹⁷⁰ Fondacija Ana i Vlade Divac, <http://www.fondacijadivac.org/Ana-i-Vlade-Divac/1/Naslovna.shtml>.

Institute for Open Society Fund. Zaměřoval se na projekty, které pomáhaly při šíření povědomí o principech demokracie, otázky lidských práv a občanské společnosti.¹⁷¹

Poslední kategorií přispěvatelů byly místní vládní subjekty. *Grupa 484* získala dotace z již zmíněného Komisariátu pro uprchlíky,¹⁷² dále od Kanceláře ke spolupráci s občanským sektorem (*Kancelarija za saradnju sa civilnim družtvom*) a Kanceláře pro lidská a menšinová práva (*Kancelarija za ljudska i manjinska prava*).

Na projektech se společně s *Grupa 484* podílelo množství partnerů. Svoje poslání organizace realizovala například s jednotlivými městy v Srbsku, především s Bělehradem, kde sídlí její centrála, a ve spolupráci s dalšími organizacemi, které pokrývají různé zájmové oblasti: *Beogradski centar za ljudska prava*, *Beogradski centar za bezbedonosnu politiku*, *Romski ženski centar*, *Center for research and policy making*, *Gradjanske iniciative*, *Medjunarodna mreža pomoci*, *Centar za zaštitu i pomoć tražioca azila*, *Pravni centar*, *Save the children*, *Republički zavod za statistiku*.¹⁷³

3.5 Obraz veřejné prospěšnosti

Vnější obraz organizace a její funkčnost lze posuzovat na základě různých kritérií. Z části vycházím z navrhovaného statutu veřejné prospěšnosti, který je diskutován v rámci České republiky a má přispět ke zprůhlednění činnosti neziskových organizací.¹⁷⁴ V práci se zaměřuji na čtyři zásadní oblasti: transparentnost jako určující znak především pro finanční dárce, míru apolitičnosti, kterou ale lze poměrně problematické objektivně zhodnotit, udržitelnost a mediální obraz.

Jedním z kritérií pro to, aby byla nezisková organizace považována za důvěryhodnou, je její transparentnost, tedy jakým způsobem vystupuje vůči veřejnosti a prezentuje svoji činnost. V současnosti se jedná především o dostupnost informací na internetových stránkách daného subjektu. Organizace by měla ideálně uveřejnit výsledky svého hospodaření (například prostřednictvím výročních zpráv), přiznat všechny dárce a informovat o realizovaných projektech, jejich náplni a výsledcích. Zároveň by měla být otevřená dotazům a ochotná na ně odpovídat. Vždy ovšem záleží na nastavení legislativy v daném státě. To znamená, že transparentnost může být buď

¹⁷¹ Fond za otvoreno družstvo, <http://www.fosserbia.org/>.

¹⁷² Centar za razvoj neprofitnog sektora, <http://www.crnp.org.rs/pretraga-baze-donacije-2008-2012>.

¹⁷³ Grupa 484, „Partneri“, <http://www.grupa484.org.rs/partneri>.

¹⁷⁴ Asociace veřejně prospěšných organizací, <http://www.avpo.cz>.

zákonem nařízená, nebo dobrovolná. V druhém případě míra otevřenosti vypovídá o celkové povaze dané instituce.

Grupa 484 v tomto ohledu působí transparentně, ale chybí jí profesionalita. Dostupnost údajů na jejích internetových stránkách je nedostačující, v archivu publikací lze dohledat pouze tři výroční zprávy. Zbytek údajně existuje, není však nikde zveřejněn. Skutečnost, že jsou na stránkách k dispozici skoro všechny analýzy a elektronické bulletiny k předešlým projektům, však považuji za pozitivní. Mnohem horší je prezentace v oblasti komunikace. Její zaměstnanci na dotazy reagují se zpožděním a nejsou schopni dodat slíbené podklady. V rámci *Grupa 484* rovněž není jasně stanovená personální hierarchie, odpovědní pracovníci, jejich pravomoci, ani jejich zapojení do konkrétních projektů. Otázkou také zůstává, kdo přesně koordinuje uvedených 200 až 500 dobrovolníků.¹⁷⁵

Apolitičnost je dalším důležitým kritériem, které však není jednoduché uchopit a posuzovat. Podle definice je apolitický ten, kdo projevuje nezájem či lhostejnost vůči politice.¹⁷⁶ Neziskové organizace jsou často dotovány z vládních financí, proto se zde otevírá prostor pro debatu, zda je můžeme označit za politicky manipulovatelné subjekty. Důležitou roli opět sehrává legislativa konkrétního státu a postoj organizace k tomuto tématu. Přední jsou zájmy cílové skupiny a naplnění cílů daného projektu bez ohledu na politický tlak.

Grupa 484 se na základě výzvy srbské vlády stala součástí poradního týmu při implementaci Strategie pro snižování chudoby, dávala tedy státním orgánům doporučení a zpracovávala údaje o uprchlících. Zpočátku to byla především vláda, kdo nedisponoval dostatečnými informacemi a hledal oporu v neziskovém sektoru. Organizace dnes kontroluje a dohlíží na postupy vlády a nadále se účastní debat k dané problematice. Zároveň čerpá prostředky z vládního rozpočtu a spolupracuje Komisaríátem pro uprchlíky. Taková spolupráce je však v mnoha ohledech v rámci neziskového sektoru běžná.

Udržitelností je myšlena doba, kterou by se měly udržet výstupy projektů, můžeme však zároveň brát v potaz také udržitelnost finanční.¹⁷⁷ Z tohoto hlediska je *Grupa 484* vzhledem ke zkušenostem a dlouholeté praxi důvěryhodný subjekt, který je podporován významnými donátory. Sami organizace je přitom velice aktivní v nových

---

¹⁷⁵ Grupa 484, www.grupa.org.rs.

¹⁷⁶ ABZ Slovník cizích slov, <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/apoliticky>.

¹⁷⁷ Ministerstvo pro místní rozvoj, „Udržitelnost projektu“, <http://www.strukturalni-fondy.cz/cs/Informace-a-dokumenty/Glosar/U/Udrzitelnost-projektu>.

iniciativách. Podařilo se jí navázat spolupráci na všech úrovních od lokální až po mezinárodní instituce a organizace. Sleduje vývoj a trendy v oblasti migrace v Evropě a snaží se za nimi nezaostávat. Realizované programy reflektují aktuální poptávku. Můžeme o ní tedy říct, že je progresivní. Jediný problém lze spatřovat v neukotvené personální struktuře, která již byla zmíněna.

Prezentace a mediální zviditelnění organizace, stejně jako komunikace s veřejností, probíhají v současnosti především přes internetové stránky, sociální sítě nebo televizní a rozhlasové stanice. Na internetových stránkách organizace je možné sledovat aktuální projekty i zapojení do aktivit na podporu veřejného života. *Grupa 484* o své činnosti pravidelně informuje na sociálních sítích a na webových stránkách, zaměstnanci této organizace se k problematice migrace často vyjadřují v srbských médiích. Přesto organizaci zásadně schází zveřejnění výročních zpráv a dodatečných informací k jejímu fungování a struktuře mezi lety 1995 až 2008. *Grupa 484* je součástí sociální sítě facebook. K 2.lednu 2014 však měla pouhých 119 odběratelů, přičemž aktivně o ní mluvilo pouhých deset uživatelů. Pracovníci *Grupa 484*, které jsem oslovila, sice na mé dotazy a požadavky zareagovali, jejich odpovědi jsem ale obdržela se značným zpožděním. Přislíbené materiály k projektům a výroční zprávy nakonec vůbec nedodali.

Shrneme-li činnost *Grupa 484*, organizace dosáhla v rámci problematiky migrace i přes zmíněné nedostatky poměrně velikých úspěchů. Realizovala široké spektrum projektů a její činnost dlouhodobě podporuje řada významných donátorů. Ve svých projektech se *Grupa 484* zaměřila na pomoc mířenou k vysokému počtu lidí napříč všemi věkovými kategoriemi. Srbskou vládou je v posledních letech vnímána jako relevantní partner, což dokazuje i skutečnost, že výstupy z jejich analýz jsou reflektovány ve vládních dokumentech i dalších srbských a mezinárodních publikacích.

Závěr

Uprchlíci z Chorvatska a Bosny a Hercegoviny přicházeli do Srbska během 90. let 20. století pod vlivem vývoje událostí v jejich domovských zemích. Cílovou zemi si vybrali z důvodu své národnostní a jazykové spřízněnosti, kvůli příbuzenským vazbám na Srbsko a její geografické blízkosti. Celkový počet těchto uprchlíků dosáhl v roce 1996 až 524 tisíc, z čehož přibližně polovinu tvořili utečenci ze Slavonie po chorvatské operaci Blesk. Drtivá většina z celkového počtu běženců se hlásila k srbské národnosti, podle údajů Ministerstva pro lidská a menšinová práva (*Ministarstvo za ljudska i manjinska prava*) se jednalo až o 92 procent.¹⁷⁸ Útočištěm uprchlíků v Srbsku se nejčastěji staly domácnosti jejich přátel či příbuzných. Těm, kteří přímé vazby na Srbsko neměli, nezbývalo než se uchýlit do provizorních ubytoven (tzv. kolektivních center). Běžencům se po příchodu nabízely tři možnosti. Mohli se buď odebrat do třetích zemí, vrátit se po ukončení konfliktu zpět do země svého původu, anebo zůstat v Srbsku a integrovat se.

Největší podporu mezi mezinárodním společenstvím získal zpočátku proces návratů. To si od něj slibovalo navrácení k poměrům před válkou. Tato varianta se však pro uprchlíky vzhledem k přetrvávajícímu antagonismu mezi etniky a vzájemné diskriminaci v poválečných oblastech prioritním řešením nestala. Návraty probíhaly až od konce 90. let v rámci Bosny a Hercegoviny, která k programu reintegrace získala značnou podporu mezinárodních organizací. Problémy však nastaly v Chorvatsku, které se k návratům srbských spoluobčanů stavělo negativně. Stěžejní překážkou byla otázka bydlení, konkrétně vlastnických práv a programu rekonstrukce nemovitostí.

Většina uprchlíků proto nakonec volila variantu z jejich pohledu nejméně rizikovou, a sice integraci. Toto řešení však pro srbský stát znamenalo poměrně velkou sociální a finanční zátěž. Vláda se musela začít aktivně zabývat otázkou získávání osobních dokumentů, zaměstnání, vzdělávání, zdravotního pojištění, penzí, sociální podpory a bydlení.¹⁷⁹

Schválení konceptu Národní strategie pro řešení otázky uprchlíků a vnitřně přesídlených osob v roce 2002 přineslo obrat v přístupu srbské vlády, která si stanovila jako hlavní cíl podporu návratů a pomoc při integraci uprchlíků do srbské společnosti.

¹⁷⁸ Ministerstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, 2004. Izbeglički korpus u Srbiji, Prema podacima popisa stanovništva 2002, Beograd, 2004.

¹⁷⁹ OSCE, „Refugees and Displaced Persons“, <https://www.osce.org/serbia/24323>, staženo 1.1. 2014.

Tento proces v roce 2004 ještě urychlilo vydání Zákona o občanství, který uprchlíkům výrazně zjednodušil získání srbského občanství. Přestože zavedení nových zákonů a strategií významně ovlivnilo pozici uprchlíků v Srbsku, běženci se nadále museli potýkat s množstvím dalších dílčích problémů. Mnozí z nich se i přes integraci necítili být součástí srbské společnosti. Podle Kristýny Fialové, která s uprchlíky vedla rozhovory a jejíž závěry jsou zahrnuty i v mé diplomové práci, se spokojenost uprchlíků odvíjela od jejich věku. Fialové upozorňuje na to, že „mladší uprchlíci a přesídlené osoby, kteří přišli do Srbska jako děti, se mnohem lépe zapojili do srbské společnosti než dospělí. Nejhuře do srbské společnosti zapadli staří lidé.“¹⁸⁰

Podle údajů UNHCR došlo mezi lety 1996 až 2000 k úbytku uprchlíků asi jen o sto tisíc (z 524 tisíc na 456 tisíc). Pro rok 2002 uvádějí statistiky 332 tisíc uprchlíků, v roce 2004 je pak jejich počet 276 tisíc (90 tisíc bosenských a 186 tisíc chorvatských běženců). O dva roky později se počet poměrně markantně snížil na 98 tisíc. Podle údajů Komisarátu pro uprchlíky bylo v roce 2009 na území Srbska 86 tisíc uprchlíků (64 tisíc tvořili běženci z území Chorvatska). V roce 2012 se jejich počet zmenšil přibližně na 54 tisíc. Také kolektivních center začalo postupně ubývat. Ze 402 center v roce 2001 jich v roce 2006 zůstalo již jen 99. V roce 2012 se jejich počet zredukoval na 27, i ty se ale srbská vláda chystá do konce roku 2015 uzavřít.¹⁸¹ Až do roku 2000, kdy skončil režim tehdejšího prezidenta Slobodana Miloševiče, politicky, bylo Srbsko ekonomicky i sociálně nestabilní a stát se o uprchlíky neuměl postarat. Do doby, než se otevřela cesta k vypracování vládních strategií a byly schváleny příslušné zákony, se museli utečenci vypořádat se složitou situací do velké míry sami a spolehnout se na pomoc neziskového sektoru. Podporu uprchlíkům poskytovalo množství mezinárodních i místních organizací. Mezi ně patřila také *Grupa 484*, která byla předmětem mé případové studie.

Srbsko učinilo během první dekády 21. století významné pokroky směrem ke snížení počtu uprchlíků a zároveň se přiblížilo evropským standardům v oblasti migrace. Do své legislativy zahrnulo nová opatření, která respektují postavení uprchlíků i migrantů obecně. Velký podíl na snižování počtu uprchlíků z Chorvatska a Bosny a

---

¹⁸⁰ Kristýna Fialová, *Uprchlíci z Bosny a Hercegoviny a Chorvatska a vnitřně přesídlené osoby z Kosova – Integrace do společnosti*, diplomová práce, Univerzita Karlova Praha, Filozofická fakulta, 2006.

¹⁸¹ UNHCR: *Official Collective Centres for Refugees and IDPs in Serbia and Montenegro: Review on changes during the period January 2001 – November 2005*, Belgrade, November 2005
UNHCR: *Collective Accommodation of Refugees and IDPs in Serbia as at 1st March 2007*, www.unhcr.org.rs.

Hercegoviny má také právě neziskový sektor, což úspěšně prokázal mimo jiné i detailní rozbor činnosti *Grupa 484*.

Grupa 484 je nezisková organizace, která se o uprchlíky starala od začátku uprchlické krize v Srbsku a snažila se pokrýt jejich nejzákladnější potřeby. Její služby se přitom v závislosti na společenské poptávce postupně značně rozrostly. Projekty zahrnují všechny věkové kategorie a různá spektra činností. Vedle materiálního a finančního zajištění pomáhala informovat odbornou i laickou veřejnost o situaci uprchlíků, ale později i fenoménu migrace, lidských právech či sociálním podnikání.

Činnost organizace *Grupa 484* lze uvádět jako „příklad dobré praxe“ v rámci fungování neziskových organizací v Srbsku i mimo něj. Vzhledem k jejím zkušenostem, dlouholetému působení, vykazovaným aktivitám a finančnímu zázemí, patří k organizacím, jejichž činnost přináší společnosti prokazatelně užitek. Zároveň dokáže své postoje koordinovat v součinnosti se srbskou vládou a dalšími organizacemi a prosazovat své cíle také na poli politickém. Přestože musí pracovat na zvýšení transparentnosti a profesionalizaci, může na ni být poukazováno jako na příkladný subjekt.

Grupa 484 je jako jediná nezisková organizace zabývající se problematikou uprchlictví v Srbsku aktivní nepřetržitě od roku 1995. Její činnost zahrnovala práci v terénu stejně tak jako sběr dat a jejich analýzu. Organizace se aktivně podílela na plánování systémových změn a svou činností vytvářela tlak na státní instituce a vládní orgány. Srbská vláda ji přizvala k procesu vytváření strategie týkající se otázky uprchlíků. *Grupa 484* zde dávala doporučení, která byla následně ve vládních dokumentech zohledněna a její připomínky akceptovány. Úsilí organizace na politickém poli vedlo k prosazení uprchlíků jako samostatné skupiny ohrožené chudobou do Strategie pro snížení chudoby v Srbsku, což lze považovat za dosud největší úspěch organizace. Důležitou součástí agendy *Grupa 484* vedle poskytování poradenství, materiální a finanční pomoci bylo šíření informací o tématu uprchlictví formou kulatých stolů, panelových diskuzí, workshopů, konferencí, distribuce letáků v ulicích, poskytování informací na webových stránkách organizace či publikační činnosti. Všechny tyto osvětové a vzdělávací aktivity pomohly téma uprchlictví zviditelnit a prosadit jej mezi odborníky a srbskou veřejností.

Do budoucna je však zcela nezbytné, aby se organizace zaměřila na nedostatky, které jejímu obrazu škodí. Jedná se především o pravidelné zveřejnění výročních zpráv a vyjasnění a zefektivnění personální struktury. *Grupa 484* stále nevypracovala výroční

zprávy z let 2010, 2011 a 2012, což neumožnilo plně zmapovat její finanční zázemí. Tento fakt by mohl posílit nedůvěru potenciálních donorů a rozhodně snižuje její transparentnost. Podobně je to se strukturou pracovníků *Grupa 484*. Z webových stránek ani jiného zdroje není jasné, kdo se aktuálně které oblasti věnuje, nebo jsou informace zastaralé. Vedle tohoto matného uspořádání se ukázala jako problematická také emailová komunikace, která byla zdlouhavá a v některých případech úplně bez odezvy.

V posledních letech se projekty *Grupa 484* zaměřily hlavně na nová témata, například azyl a emigraci. Uprchlíků z Chorvatska a Bosny a Hercegoviny výrazně ubylo, poměrně vysoký počet z nich získal srbské občanství. Agenda organizace proto nyní směřuje spíše k podpoře jejich zaměstnávání a uplatnění na pracovním trhu. Nové projekty sledují aktuální potřeby bývalých uprchlíků a organizace nadále podává pomocnou ruku při integraci do srbské společnosti.

Summary

During the first decade of the 21st century, Serbia has made significant progress toward reducing the number of refugees and approached European standards in the issue of migration. The Serbian legislation has included new measures that respect the status of refugees and migrants. Non-profit sector played an important role and deserves a great merit for the decrease of the number of refugees from Croatia and Bosnia and Hercegovina what also successfully demonstrated a detailed analysis of the work of *Grupa 484* in case study.

Grupa 484 has been taking care of refugees since the beginning of the refugee crisis in Serbia in 1995 and has been trying to cover their basic as well as another material, social and financial needs. Projects include all aged persons and different spectrum of activities. Organisation helped inform about the situation of refugees in serbian public and lately about futher topics as migration, human rights and social enterprise is. The work of *Grupa 484* can be seen as an example of good practice and functional non-profit organisation in Serbia. Thanks to its experience, longstanding field work and financial background should be classified as exemplary subject.

In recent years, *Grupa 484* projects mainly have focused on new issues such as asylum and emigration. Refugees from Croatia and Bosnia and Herzegovina significantly decreased and most of them obtained Serbian citizenship. Therefore organisation s agenda tends to encourage them in improvement their skills and help in employment programs. *Grupa 484* is still staying in touch with them and assisting in full integration into the Serbian society.

Použítá literatura

Primární literatura:

UNHCR Global Reports 1996 – 2012

Komesarijat za izbeglice, Situation and Needs of Refugee population in the Republic of Serbia, Commissariat for Refugees, 2008

Komesarijat za izbeglice, Report on the visitation and technical assesment of unrecognised Collective Centres, 2008

Komesarijat za izbeglice, The State of Informal Collective Centres in the Republic of Serbia, 2009

Komesarijat za izbeglice, Report on the visitation and technical assesment of unrecognised Collective Centres, 2010

Komesarijat za izbeglice, Migration Profile of the Republic of Serbia for 2010

Vláda Republiky Srbsko, Zakon o izbeglicama, Zakon o azilu, Zakon o izmenama i dopunama zakona o izbeglicama, Zakon o državljanstvu

Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji, Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica

Sarajevska Deklaracija

Grupa 484:

Godišnji izveštaj 2009, Grupa 484

Godišnji izveštaj 2008, Grupa 484

Godišnji izveštaj 2007, Grupa 484

Godišnji izveštaj 2005/2006, Grupa 484

Godišnji izveštaj 2003/2004, Grupa 484

10 godina izveštaj, Grupa 484

Ljudska prava izbeglica, raseljenih lica, povratnika i azilanata u Srbiji i Crnoj Gori, Izveštaj 2004, Grupa 484, 2005

Ostanak izbeglica u Srbiji: Integracija i zagovaranje za korisnike koji napuštavaju kolektivne centre: Završni izveštaj sa preporukama, Grupa 484, Beograd 2005

Izbeglice i raseljena lica u procesima smanjenje siromaštva, Grupa 484, broj 1, 2007

Izbeglice i raseljena lica u procesima smanjenje siromaštva, Grupa 484, broj 2, 2008

Izbeglice i raseljena lica u procesima smanjenje siromaštva, Grupa 484, broj 3, 2008
 Maja Lazić, *Praćenje smanjenja siromaštva među izbeglicama i interno raseljenim licima u Republice Srbije: Indikatori zasnovani na poštovanju ljudskih prava*, Grupa 484, 2003

Elina Multanen, *Izbeglice kao ugrožene grupe i njihovo uključnje u strategiju za smanjenje siromaštva*, Grupa 484, 2003

Babović, Cvejić, Rakić, *Položaj izbeglica na tržištu rada učešće u aktivnim merama zapošljavanja*, Grupa 484, Beograd 2007

Stanković, Čelić i kolektiv autora, *Praćenje smanjenja siromaštva ugroženih grupa mladih*, Grupa 484, 2007

Elektronski bilten o socijalnom stanovanju, broj 1-2, Grupa 484, 2009

Elektronski bilten o socijalnom stanovanju, broj 3-4, Grupa 484, 2009

Sekundární literatura:

Jaroslav Rektořík a kolektiv, *Organizace neziskového sektoru: Základy ekonomiky, teorie a řízení* (Praha: Ekopress 2001)

Robert K. Yin, *Case study research: Design and Methods* (California: SAGE Publications, 2009)

Bade, K.J., *Evropa v pohybu – Evropské migrace dvou staletí* (Praha: NLN, 2005)

Miroslav Šesták a spol., *Dějiny jihoslovanských zemí* (Lidové noviny: Praha, 1998)

Kristýna Fialová, *Uprchlíci z Bosny a Hercegoviny a Chorvatska a vnitřně přesídlené osoby z Kosova – Integrace do společnosti*, diplomová práce, Univerzita Karlova Praha, Filozofická fakulta, 2006.

Zdenka Milivojević, *Civil society in Serbia: suppressed during the 1990 s – gaining legitimacy and recognition after 2000* (CDNPS: Bělehrad, 2006)

Žarko Paunović, „Neprofitne organizacije – Prilog pojmovnom razjašnjenju,“ *FPN Godišnjak* br. 6 (2011).

Živka Vasilevska, *Pravni vodič za nevladine organizacije*, (Centar za razvoj neprofitnog sektora: Beograd, 2004)

Mirjana Bobić, „Forced Migrants in Serbia: Refugees nad Internally Displaced Persons – Facts and Figures, Coping Strategies, Future, Refuge,“ *Refuge* volume 26, number 3 (2010).

Vladimir Nikitović, „Srbija kao imigraciona zemlja – očekivana budućnost?“, *Stanovništvo* 1 (2009).

Vladimir Nikitović a Vesna Lukić, „Could Refugees Have a Significant Impact on the Future Demographic Change of Serbia?“, *Intenational Migration* volume 48 (2010).

Guido Ambrosso, „The Balkans at a Cross Road: Progress and Challenges in finding durable solutions for Refugees and Displaced Persons From The Wars in the Formel Yugoslavia, Refugee Survey Quaterly“, *Research paper UNHCR* volume 25 Issue 4 (2006).

Miriam J. Anderson, „The UN Principles on Housing and Properte Restitution for Refugees and Displaced Persons (The Pinherio Principles): Suggestions for Improved Applicability“, *Journal of Refugee Studies* volume 24, number 1 (2011).

Milinčić, Stojković, Vujadinović, Šabić, „Years of Refugee life in Serbia- Challenges for a new beginning: Stay or return home?“, *Trames* Issue 3 (2011).

Miloš Teržan, Dejan Kladarin, „Local Integration for Refugees in Serbia“, UNHCR, Serbia. Carl Dahlman and Gearoid O. Tuathail, “Broken Bosnia: the localized geopolitics of displacement and return in two Bosnian places,” *Annals of Association of American Geographers* 95(3) (2005).

Danilo Rakić, „Challenges of Forced Migration in Serbia, Positron of Refugees, Internally Displaced Persons, Returnees and Asylum Seekers, European Serbian Cooperation on (Forced) Migration“, *Grupa 484* (2011).

Sheila Siar, „Migration in Serbia: Country Profile 2008“, IOM, 2008.

Internetové zdroje:

UNHCR - <http://www.unhcr.org>

Danish Refugee Council - <http://drc.dk>

Grupa 484 - <http://www.grupa484.org.rs>

Komesarijat za izbeglice - <http://www.kirs.gov.rs>

Balkaninsight – <http://www.balkaninsight.com>

Danish Refugee Council - <http://drc.dk>